

KRYSTYNA WOJTCZAK

O reformach studiów prawniczych i nauczaniu prawa w Polsce w latach 1918–2015

Wprowadzenie

W Europie, w tym i w Polsce, od dawien dawna kształcono adeptów sztuki prawniczej. Przyjmowane modele nauczania prawa bez wątpienia były różne. Tę różnorodność kształtowały uwarunkowania historyczne, polityczne, kulturowe – dyktujące prawem danego państwa własne w tym zakresie rozwiązania.

W Polsce odbudowę szkolnictwa wyższego przyniósł rok 1918. Mimo wielu trudności, z jakimi przyszło się wtedy zmierzyć, przywrócono w okresie między dwiema wojnami świetność polskich uczelni, w tym kształcących prawników przed tą datą. Wybuch II wojny światowej rzeczywistość tę przerwał. Po 1945 r. stopniowo uruchamiano kolejne wydziały prawa w nowo utworzonych uniwersytetach i wraz z „budowaniem nowej Polski”, poddanej wzorcom radzieckim, kształcenie studentów podporządkowano ideologii właściwej ustrojom państw socjalistycznych. Dopiero rok 1990 był zapowiedzią odejścia od wcześniejszej praktyki, dalej zachowanej w rozwiązaniach przyjętych ustawą z 2005 r. Rok wcześniej (maj 2004 r.) Polska przystąpiła do Unii Europejskiej (UE) i choć Deklarację Bolońską podpisała już w 1999 r., jej sygnatariuszem ze statusem państwa członkowskiego UE została w roku 2004. Nie bez znaczenia jest więc zaprezentowanie, choćby w zarysie, założeń przyjętych tą Deklaracją, następnie rozszerzanych komunikatami ministrów edukacji państw jej sygnatariuszy, po to, by móc ocenić zakres ich implementacji do polskiego prawa szkolnictwa wyższego. Ani przyjęta w 1999 r. Deklaracja Bolońska, ani w latach późniejszych komunikaty

(deklaracje) ministrów edukacji nie proponowały bowiem rozwiązań wskazujących na sposoby wdrażania ujętych w nich założeń. Przeciwnie, zakres, tryb i warunki prawne ich wprowadzenia pozostawiały państwowym-sygnatariuszom Deklaracji Bolońskiej. Przedmiotem niniejszych badań objęto jedynie te postanowienia Deklaracji i późniejszych komunikatów ministrów, które wprost dotyczą kształcenia studentów.

Wprawdzie Polska nie od razu (po 1999 r.) podjęła działania służące wdrażaniu założeń Deklaracji, w znacznej mierze je wypełniła przed upływem pierwszych dziesięciu lat. Rok 2011 przyniósł duże w tym zakresie zmiany, obejmujące nie tylko nowe uregulowania już wdrożonych założeń Deklaracji Bolońskiej, ale i implementację do polskiego prawa szkół wyższych założeń ogólnie wytyczonych kolejnymi komunikatami ministrów edukacji – sygnatariuszy Deklaracji. Nie bez znaczenia jest zatem pytanie o treść polskich rozwiązań prawnych uwzględniających założenia przyjmowane powyższymi komunikatami. Nie mniej ważne jest ustalenie, w jakim zakresie do ich wdrażania wykorzystano wzorce polskich regulacji sprzed lat, i to z różnych okresów państwowości polskiej. Nie sposób tu zatem pominąć oceny dawniejszych rozwiązań, normujących proces kształcenia prawników w okresie poprzedzającym podpisanie przez Polskę Deklaracji Bolońskiej. Sięgnięcie do wcześniejszych unormowań w tym zakresie ma również ten walor, że pozwala na uchwycenie prawnych i pozaprawnych uwarunkowań dotyczących nauczania prawa w latach minionych, a zarazem stanowi tło dla oceny współcześnie przyjętych rozwiązań.

1. Kształcenie prawników w Polsce przed przyjęciem Deklaracji Bolońskiej

1.1. Wprowadzenie do rozważań

Okresy przed i po ukonstytuowaniu się II Rzeczypospolitej Polskiej, a także lata późniejszych przemian wyznaczały różne drogi i warunki prowadzące do wypracowania modelu studiów prawniczych. Ich poznanie stanowi już wartość samą w sobie. Wartość ta bez wątpienia nabiera wagi większej, jeśli odniesie się ją do wartości współcześnie przyjmowanych. Nie są one w pełni porównywalne, choć bez wątpienia istota wyznaczająca sens i przydatność wykształcenia prawniczego podlegała w analizowanym okresie zmianom, i to dość znacznym.

W okresie Polski międzywojennej, jak i po wojnie, do 1951 r., prawników kształcono w akademickich szkołach wyższych¹, z pewnymi wyjątkami, opierając się na przyjętym prawem powszechnie obowiązującym planie studiów (program wykładów i innych zajęć obowiązkowych). W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości uczelnie w jego realizacji miały znaczną autonomię, od 1933 r. stopniowo zawężaną². Rozwiązania początku lat pięćdziesiątych³, wzorem rozwiązań radzieckich, wprowadziły nowy model nauczania prawa, podporządkowany marksistowskiej ideologizacji studiów prawniczych. Od tego założenia odstąpiono nieco w ustawie z 1958 r. o szkolnictwie wyższym⁴, choć proces kształcenia i wychowywania przyszłych prawników w warstwie ideologicznej zachowały. Pewną odwilż zapowiadała ustawa z 1982 r. o szkolnictwie wyższym⁵ tworząca ramy ustrojowe i funkcjonalne szkół wyższych, niekiedy utożsamianych z korporacją⁶, o losach których mogła w równym stopniu współdecydować społeczność akademicka, tj. jej kadra (nauczyciele akademicy), studenci oraz pracownicy administracyjni. Od tego iluzorycznego założenia odstąpiono dość wcześnie, bo w 1985 r.⁷ Zmieniając ustawę o szkolnictwie wyższym, znacznie zaostrzono wobec uczelni i jej kadry kształcącej rozwiązania prawne⁸.

¹ W tym okresie obowiązywały dwie ustawy o jednobrzmiącym tytule – o szkołach akademickich, z dnia: 13 VII 1920 r. (Dz.U. RP Nr 72, poz. 494 ze zm.) i z dnia 15 III 1933 r. (tekst jedn. Dz.U. 1938 Nr 1, poz. 6 ze zm.), a ponadto w niektórych sprawach szkół wyższych także artykuły 51–53 Ustawy z dnia 11 III 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz.U. RP Nr 38, poz. 389) oraz Dekret z dnia 28 X 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. Nr 66, poz. 415).

² J. Jastrzębski, *Reforma Jędrzejewicza w państwowym szkolnictwie akademickim II Rzeczypospolitej. Wzmocnienie prerogatyw państwowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCCXVIII. Prace Historyczne” 2011, vol. 138, s. 159.

³ Ustawa z dnia 15 XII 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38 ze zm.).

⁴ Ustawa z dnia 5 XI 1958 r. o szkołach wyższych (Dz.U. Nr 68, poz. 336 ze zm.).

⁵ Ustawa z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 14, poz. 113 ze zm.).

⁶ E. Ochendowski, *Podstawowe zasady i instytucje nowej ustawy o szkolnictwie wyższym*, „Życie Szkoły Wyższej” 1982, nr 9, s. 17–26; idem, *Organizacja szkół wyższych i szkolnictwa wyższego według nowej ustawy o szkolnictwie wyższym*, „Organizacja – Metody – Praktyka” 1982, nr 10, poz. 18–30; idem, *Pozycja prawna studenta uniwersytetu – użytkownik zakładu publicznego czy członek korporacji publicznej*, w: *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, pod red. J. Filipka, Bielsko-Biała 2003, s. 453–463.

⁷ Ustawa z dnia 25 VII 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 36, poz. 167).

⁸ A. Albert (*Najnowsza historia Polski 1914–1993*, cz. 2: 1945–1956, Warszawa 1995, s. 856) pisał o nasilającej się cenzurze i czystkach w uczelniach wyższych oraz

W efekcie wdrożono rozwiązania ograniczające autonomię ówczesnych szkół wyższych.

Ustawa z 1990 r. o szkolnictwie wyższym⁹ wraz z demokratyzacją ustroju stworzyła warunki szerszej autonomii uczelni w zakresie budowania programów nauczania i planów studiów, ustawą z 2005 r.¹⁰ w jej pierwotnym brzmieniu zachowanej.

1.2. Kształcenie prawników w II Rzeczypospolitej

Przed odzyskaniem niepodległości w 1918 r. prawników kształciły trzy Uniwersytety: Jagielloński w Krakowie, Jana Kazimierza we Lwowie – tereny zaboru austriackiego oraz Warszawski – teren zaboru rosyjskiego. W każdym z nich obowiązywały programy i metody nauczania dostosowane do prawa państwa okupującego, po 1918 r. w różnym czasie korygowane¹¹. Począwszy od roku 1919, edukację prawników rozpo-

o pozbawieniu wyższych uczelni resztek samorządności utrzymywanych na podstawie ustawy z 1982 r.

⁹ Ustawa z dnia 12 IX 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 65, poz. 385).

¹⁰ Ustawa z dnia 27 VII 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 164, poz. 1365).

¹¹ Zob. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) z dnia 25 IX 1919 r. w przedmiocie niektórych zmian porządku studiów i egzaminów na Wydziałach prawa i nauk politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego i Lwowskiego (Dz.Urz. MWRiOP Nr 10–11, poz. 7). Mocą tego rozporządzenia zawieszono na okres przejściowy, do czasu wydania nowego porządku studiów na wydziałach prawa i nauk politycznych obu uniwersytetów, postanowienia § 4 ustawy z dnia 20 IV 1893 r. (Dz. p.p. Nr 68), ustanawiające przedmioty obowiązkowe studiów prawnych, w ich miejsce wprowadzając następujące przedmioty: 1. dla egzaminu prawno-historycznego, zamiast prawa niemieckiego – prawo zachodnioeuropejskie, zamiast historii ustroju Austrii – historię ustroju Polski; 2. dla egzaminu sądowego i politycznego, zamiast austriackiego prawa prywatnego, handlowego, wekslowego, procedury cywilnej, prawa i postępowania karnego, prawa politycznego, administracyjnego, nauki skarbowości ze szczególnym uwzględnieniem austriackiego ustawodawstwa skarbowego – odnośne nauki prawnicze z uwzględnieniem ustawodawstwa obowiązującego na ziemiach Polski. Analogiczne zmiany wprowadzono w odniesieniu do wykładanych w obu uniwersytetach na mocy rozporządzenia b.c.k. Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 24 XII 1893 r. (Dz. p.p. Nr 204) przedmiotów (zalecanych), takich jak: austriacka statystyka, austriackie prawo górnicze, austriackie ustawodawstwo agrarne i austriackie prawo skarbowe. Do bloku przedmiotów obowiązkowych dla egzaminu prawno-historycznego dodano wykłady z dawnego polskiego prawa sądowego (8 godzin tygodniowo), częściowo już wprowadzone w uniwersytetach Jagiellońskim i Jana Kazimierza we Lwowie rozporządzeniem b.c.k. Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 15 II 1882 r. L. 61. Stosownie do zmian wprowadzonych do programu studiów zmianie uległ także zakres egzaminu ścisłego (§ III),

częły dwie kolejne uczelnie: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie oraz Uniwersytet Poznański.

Prawne zunifikowanie ustroju i warunków funkcjonowania ówczesnych szkół wyższych nie od razu, co zrozumiałe, było możliwe. W efekcie doraźnie podjętych działań do programu studiów prawnych wprowadzono przedmioty uwzględniające polską historię i polskie prawo, zarazem zachowując, wzorem rozwiązań przyjętych w uniwersytetach przed 1918 r., trzyletni okres studiów i promocyjny system zaliczania każdego roku kształcenia. W konsekwencji w roku akademickim 1919/1920 planem studiów objęto przedmioty z nauk: prawno-historycznych (prawo zachodnioeuropejskie, historia ustroju Polski), politycznych (skarbowość, prawo międzynarodowe, prawo administracyjne, statystyka) oraz sądowych (prawo cywilne i postępowanie cywilne, handlowe, wekslowe, prawo i postępowanie karne). Terminy i warunki rocznych egzaminów w danej uczelni¹² oraz końcowego egzaminu państwowego składanego przez absolwentów nauk prawnych innych, w tym zagranicznych, uniwersytetów określały odpowiednio regulaminy egzaminów wdrażane przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹³.

wprowadzonego rozporządzeniem b.c.k. Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 15 IV 1872 r. L. 4398 (Dz. p.p. Nr 57), przy czym nadto zakresem egzaminu ścisłego objęto nowy przedmiot – naukę administracji i prawo administracyjne. Rozporządzenie zapowiadało jego wejście w życie z dniem 1 X 1919 r., jednocześnie dopuszczając wyjątki od jego wdrożenia w okresie przejściowym, tj. przez rok akademicki 1919/1920, uzasadnione okolicznościami zasługującymi na uwzględnienie, o czym rozstrzygnąć miało, w myśl rozporządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 IX 1919 r. Nr 7794, Grono Profesorów lub Komisja Egzaminacyjna. Zob. także Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 XI 1919 r. w przedmiocie niektórych zmian porządku studiów i egzaminów na Wydziałach Prawa i nauk politycznych Uniw. Jagiellońskiego i Lwowskiego (Dz.Urz. MWRiOP Nr 12–13, poz. 6).

¹² Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 III 1920 r. w sprawie ulg, przysługujących studentom wojskowym w roku kalendarzowym 1920 przy składaniu egzaminów politycznego i sądowego na podstawie: Regulaminu egzaminów politycznego i sądowego na Wydziale prawa i nauk politycznych w Uniwersytecie Warszawskim (Dz.Urz. MWRiOP Nr 9, poz. 66); Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 II 1927 r. w sprawie egzaminów państwowych ze studiów prawniczych i ekonomicznych przy Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (Dz.Urz. MWRiOP Nr 5, poz. 65 ze zm.).

¹³ Zob. np. Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 7 I 1919 r. oraz Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 V 1921 r. – oba w przedmiocie przedłużenia mocy obowiązującej

Wyraźne zmiany przynosi rok 1920. Ustawą z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich stworzono jednolite ramy prawne polskiego szkolnictwa wyższego. Na jej mocy wprowadzono podział na szkoły wyższe akademickie państwowe i prywatne. Nauczanie prawa było możliwe w państwowych szkołach akademickich – i taki status uzyskały w II Rzeczypospolitej uniwersytety kształcące polskich prawników przed rokiem 1920. Dla nich organizację studiów prawnych określało Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z października 1920 r.¹⁴ Zgodnie z nim studia te trwały cztery lata (przy trymestralnym podziale roku akademickiego). Wyjątek dotyczył Uniwersytetu Poznańskiego, który zachował (na mocy tegoż rozporządzenia) trzyletnie studia prawne do końca roku akademickiego 1921–1922.

Program studiów prawnych obejmował: 1. przedmioty obowiązkowe, 2. przedmioty nieobowiązkowe, lecz zalecane, oraz 3. seminaria. Pierwszą grupę przedmiotów wypełniały: w roku I – prawo rzymskie, teoria prawa, historia prawa polskiego (historia ustroju i historia prawa

Regulaminu końcowego egzaminu państwowego na wydziale prawa i nauk politycznych Uniwersytetu Warszawskiego dla absolwentów nauk prawnych innych uniwersytetów (Dz.Urz. MWRiOP Nr 1, poz. 11, oraz Dz.Urz. MWRiOP Nr 8, poz. 82); Regulamin końcowego egzaminu państwowego na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie dla absolwentów nauk prawnych uniwersytetów zagranicznych z dnia 15 V 1921 r. (Dz. Urz. MWRiOP Nr 6, poz. 72 ze zm.) oraz Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 13 XII 1921 r. w przedmiocie postanowień uzupełniających do Regulaminu końcowego egzaminu państwowego na Wydziale prawa i nauk społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie dla absolwentów nauk prawnych uniwersytetów zagranicznych (Dz.Urz. MWRiOP Nr 1, poz. 5); Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 28 VI 1922 r. w przedmiocie końcowego egzaminu państwowego ze studiów prawnych przy Wydziale prawa i umiejętności politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (Dz.Urz. MWRiOP Nr 25, poz. 276 ze zm.), mocą którego końcowy egzamin państwowy składał się z trzech działów: prawno-historycznego (prawo rzymskie, prawo kościelne, historia ustroju Polski, historia prawa na Zachodzie Europy), sądowego (prawo cywilne, postępowanie cywilne, prawo handlowe i wekslowe, prawo karne, postępowanie karne) oraz politycznego (prawo państwowe, ekonomia polityczna, skarbowość i prawo skarbowe, prawo administracyjne), i miał obowiązywać do roku 1924. Rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 VII 1924 r. (Dz.Urz. MWRiOP Nr 14, poz. 143) okres ten został przedłużony do końca roku 1925.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 16 X 1920 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych (Dz.Urz. MWRiOP Nr 22, poz. 140 ze zm.). Zob. też Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 6 IX 1921 r. w przedmiocie wyjaśnienia do rozporządzenia nr 8416-IV/20 z dnia 16 X 1920 r. o organizacji studiów prawniczych (Dz.Urz. MWRiOP Nr 19, poz. 199).

polskiego), historia prawa na Zachodzie Europy (500 godz.), w roku II – prawo kościelne, ekonomia polityczna (teoria, historia doktryn, polityka ekonomiczna), prawo polityczne (wraz z nauką o państwie), prawo narodów (430 godz.), w roku III – skarbowość i prawo skarbowe, nauka administracji i prawo administracyjne, statystyka, prawo karne i postępowanie karne, filozofia prawa (490 godz.), w roku IV – prawo cywilne, postępowanie sądowocywilne, prawo handlowe i wekslowe, prawo międzynarodowe prywatne (480 godz.).

Z przedmiotów obowiązkowych, przypisanych do danego roku akademickiego, których liczbę godzin rady wydziałowe mogły zwiększyć, studenci składali egzaminy roczne przed Komisją Egzaminacyjną. Dla każdego roku ustanawiano jedną komisję, której skład zatwierdzał minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Przewodniczącą Komisji wybierała rada wydziałowa. Złożenie egzaminu rocznego było warunkiem przyjęcia na rok wyższy. Pulę przedmiotów obowiązkowych uzupełniały seminaria, które zgodnie z rozporządzeniem „powinny być prowadzone ze wszystkich przedmiotów obowiązkowych”. Określenie liczby godzin seminariów pozostawiono radom wydziałowym.

Trzecią grupę tworzyły przedmioty nieobowiązkowe (zalecane), tj.: socjologia, logika, psychologia, etyka, historia filozofii, historia medycyny sądowej, a także specjalne prawnicze: np. prawo górnicze, prawo agrarne, polityka kryminalna. Egzaminy oraz zaliczenia z zalecanych przedmiotów i seminariów określały regulaminy poszczególnych rad wydziałowych.

Dla otrzymania dyplomu¹⁵ i tytułu magistra praw (niższego stopnia naukowego) studenci byli obowiązani złożyć cztery roczne egzaminy obejmujące przewidziane planem studiów przedmioty obowiązkowe – łącznie siedemnaście tzw. rygorozów. Jedyne odstępstwo od tej zasady wprowadziły dwa rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na mocy pierwszego z nich z dnia 17 września 1924 r.¹⁶ dyplom i tytuł magistra praw przysługiwał wszystkim

¹⁵ Dyplomy wystawiano z godłem i nazwą uniwersytetu, zob. art. 29 Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 20 VIII 1921 r. w sprawie immatrykulacji, wpisu na wykłady oraz świadectw uniwersyteckich (Dz.Urz. MWRiOP Nr 15, poz. 147).

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 IX 1924 r. w sprawie tytułu magistra praw (Dz.Urz. Nr 16, poz. 163). Warto tu dodać także, że absolwenci wydziałów prawnych, którzy egzaminy końcowe zdawali w uniwersytetach państwa rosyjskiego przed dniem 1 X 1917 r. oraz w uniwersytetach państw austriackiego i niemieckiego przed dniem 1 XI 1918 r., mogli uzyskać dyplom i tytuł

absolwentom wydziałów prawa państwowych uniwersytetów polskich, którzy z pomyślnym wynikiem zdali egzaminy po dniu 1 listopada 1918 r. lub jako absolwenci nauk prawnych innych uniwersytetów złożyli końcowy egzamin państwowy zgodnie z regulaminami egzaminów ogłoszonymi przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach 1918 i 1921¹⁷. Z kolei na mocy rozporządzenia drugiego z maja 1925 r.¹⁸ minister mógł osoby spełniające powyższe warunki w całości lub w części zwolnić z obowiązku składania egzaminów uzupełniających, biorąc za podstawę decyzji: piastowanie przez nie wybitnych stanowisk w służbie państwowej lub w innej służbie publicznej albo zatrudnienie co najmniej od trzech lat na stanowiskach państwowych i samorządowych wymagających niezbędnej znajomości polskiego prawodawstwa bądź wykazanie się pracami z zakresu polskiego prawa politycznego i administracyjnego.

Wprowadzonej Rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z października 1920 r. ordynacji studiów prawnych nadano charakter tymczasowy. Po czterech latach rady wydziałów miały przedstawić ministrowi swoje spostrzeżenia i uwagi. I to niektóre z nich uczyniły, wypowiadając się bardzo sceptycznie w tym zakresie. Dyskusje na temat celu i metod nauczania prawa oraz wagi studiów: naukowy charakter czy nauczanie prawników na potrzeby praktyki, rozgorzały także w środowisku akademickim. Towarzyszyła im debata nad zasadnością procentowego udziału wykładów prawno-historycznych oraz ich sekwencją w planie studiów prawniczych¹⁹.

magistra praw, o ile legitymowali się obywatelstwem polskim i złożyli egzaminy uzupełniające z historii prawa polskiego, polskiego prawa politycznego i administracyjnego.

¹⁷ Dz.Urz. MWRiOP 1918 Nr 5, poz. 1 ze zm.; Dz.Urz. MWRiOP 1921 Nr 6, poz. 72 ze zm.; Dz.Urz. MWRiOP 1922 Nr 1, poz. 5.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 27 V 1925 r. uzupełniające rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 IX 1924 r. w sprawie tytułu magistra praw (Dz.Urz. MWRiOP Nr 14, poz. 140).

¹⁹ O. Balzer (*Nauka uniwersytecka a kolejność struktur w uniwersyteckiej nauce prawa*, Warszawa 1921, s. 25 i n.) twierdził, że studia prawnicze powinny dawać wykształcenie w pełni naukowe, zarazem nieczyniące z kształconych prawników „farmaceutów prawa”, przedmioty historyczno-prawne powinny tworzyć bazę dla dalszego kształcenia prawników. Z kolei J. Makarewicz (*Kolejność studiów prawniczych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921, s. 3 i n.) reprezentujący stanowisko przychylające się do głosów odejścia od programów kształcących prawników-humanistów podkreślał potrzebę reorientacji tych studiów na kształcenie prawników przystosowanych do potrzeb praktyki. Przedmioty historyczne powinny poprzedzać wykłady z prawa pozytywnego i nauk politycznych.

Na sedno problemu trafnie zwrócił uwagę M. Jaroszyński, pisząc „[...] wiadomości łatwo nabyć po skończeniu uniwersytetu, kiedy ma się mocne podstawy teoretyczne, natomiast wiadomości wyniesione ze szkoły, a nie oparte o takie podstawy zapomina się szybko”²⁰. Tym samym negował zbyt pochopną rezygnację uniwersytetów z naukowego charakteru na rzecz rzekomych potrzeb praktyki.

Po upływie czteroletniego okresu obowiązywania nowego projektu zmian nie stworzono. Ustawa z 1932 r. o ustroju szkolnictwa zapowiadała jedynie zorganizowanie dla studentów szkół wyższych, w tym studentów prawa, studium w zakresie obrony technicznej Państwa i nauki obywatelstwa oraz sprawności fizycznej (art. 53 ust. 1). Wejście w życie w marcu 1933 r. kolejnej ustawy o szkołach akademickich tego stanu rzeczy nie zmieniło. Co więcej, Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, kierując się delegacją ustawową, mocą swojego rozporządzenia²¹ zarządził stosowanie dotychczas obowiązujących przepisów, m.in. normujących program i porządek studiów i egzaminów, uzyskiwanie akademickich stopni naukowych i zawodowych. Do zapowiadanej reformy studiów prawniczych powrócono znacznie później²². Prace nad nią zakończono dopiero w 1939 r. Wejście w życie Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 sierpnia 1939 r. przerwał wybuch II wojny światowej.

Spośród trzech prywatnych szkół akademickich – za takie uznanych mocą art. 55 ust. 1 Ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich w jej pierwotnym brzmieniu (siedmiu od 1937 r.²³) – prawników kształciły dwie uczelnie: Katolicki Uniwersytet Lubelski (KUL) oraz Wolna Wszechnica Polska (WWP) w Warszawie (trzecią była Szkoła

²⁰ M. Jaroszyński, *Problemy personalne w administracji publicznej*, w: *Materiały Komisji dla Usprawnienia Administracji Publicznej przy Prezesie Rady Ministrów*, t. 10, Warszawa 1933, s. 169.

²¹ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 2 I 1934 r. w sprawie wykonania postanowień artykułu 41 ust. 3 ustawy z dnia 15 III 1933 r. (Dz.Urz. MWRiOP Nr 1, poz. 9).

²² Prace nad reformą studiów prawniczych Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zainicjowało powołaniem na przełomie lat 1937/1938 specjalnej komisji pod przewodnictwem ówczesnego dyrektora departamentu nauki szkół wyższych prof. J. Patkowskiego.

²³ Art. 1 Ustawy z dnia 29 III 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich (Dz.Urz. MWRiOP Nr 4, poz. 80) rozszerzył grupę prywatnych szkół akademickich o: Akademię Handlu Zagranicznego, Akademię Handlową w Krakowie, Akademię Handlową w Poznaniu oraz Akademię Nauk Politycznych w Warszawie. Żadna z tych uczelni nie kształciła prawników.

Główna Handlowa w Warszawie). Pierwsza szkoła wyższa, choć prawników kształciła już wcześniej²⁴, prawo nadawania niższego stopnia naukowego, magistra prawa, uzyskała mocą Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 maja 1933 r.²⁵; dzień później tenże minister, w drodze postanowienia, określił organizację studiów prawnych prowadzonych na KUL²⁶. I tu, podobnie jak pod rządami rozporządzenia z 1920 r., wydział prawa KUL miał zachować studia czteroletnie oraz egzaminy roczne warunkujące przyjęcie na wyższy rok studiów; zarazem zastrzeżono, by plan wykładów obowiązujących (także wymiar ich godzin) był zasadniczo zgodny z przyjętym w uniwersytetach państwowych i obejmował wszystkie przedmioty stanowiące przedmiot egzaminu. Postanowienie ministra wyliczało je. Proponowane nim różnice są nieznaczne, dotyczą jedynie I i II roku studiów. W I roku studiów historię prawa polskiego (historia ustroju i historia prawa polskiego) zastąpiono przedmiotem prawo polskie (historia ustroju Polski i prawo sądowe), dodano zaś przedmiot nowy – etykę. W II roku studiów przedmiot ekonomia polityczna (teoria, historia

²⁴ Podstawę temu dawało postanowienie art. 114 ustawy z lipca 1920 r. Zgodnie z nim przepisy prawne dotyczące szkół akademickich, których przedmiot nie był tą ustawą określony, „zatrzymują moc obowiązującą aż do zastąpienia ich przez przepisy nowe wydane przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, lub władze samorządowe akademickie w zakresie ich kompetencji. Przepisy, odnoszące się do organizacji i reformy studiów wyda Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”. KUL oraz WWP nie miały jednak prawa do wydawania państwowych dyplomów ukończenia studiów (art. 10 ustawy z 1920 r.). Duże w tym zakresie znaczenie miało więc Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 28 VI 1922 r. w przedmiocie końcowego egzaminu państwowego ze studiów prawnych przy wydziale prawa i umiejętności politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (Dz Urz. MWRiOP Nr 25, poz. 276), mocą którego po zdaniu przed komisją egzaminacyjną egzaminów tym rozporządzeniem przewidzianych studenci Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL (także Wydziału Nauk Politycznych i Społecznych WWP) mogli uzyskać dyplom ukończenia studiów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Końcowy egzamin ze studiów prawnych składał się z trzech działów: prawno-historycznego, sądowego i politycznego. Dla każdego z nich utworzono oddzielną komisję. Każdy dział egzaminu obejmował egzamin ustny jednego kandydata w ciągu dwóch godzin, równomiernie rozłożonych na egzaminy z przedmiotów ujętych danym działem.

²⁵ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 V 1933 r. o udzieleniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu prawa nadawania niektórych niższych stopni naukowych (Dz.U. Nr 41, poz. 327).

²⁶ Postanowienie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 10 V 1933 r. o organizacji studiów prawnych i społeczno-ekonomicznych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (Dz.Urz. MWRiOP Nr 10, poz. 144).

doktryn, polityka ekonomiczna) zastąpiono przedmiotem nieco rozszerzonym – ekonomią (teoria, historia doktryn ekonomicznych, polityka ekonomiczna i społeczna). Po złożeniu egzaminów rocznych (tu łącznie z osiemnastu przedmiotów obowiązkowych²⁷) absolwent otrzymywał dyplom i tytuł magistra praw potwierdzający ukończenie uniwersyteckich studiów prawnych, uprawniający także do ubiegania się o wyższy stopień naukowy – doktorski.

Wydział prawa KUL miał nadto zorganizować i udostępnić studentom wykłady z: logiki, psychologii, historii filozofii, medycyny sądowej oraz specjalnych przedmiotów prawniczych, mógł natomiast wprowadzić obowiązkowe kolokwia z zajęć praktycznych oraz języków obcych (§ 1–3)²⁸.

Druga prywatna szkoła wyższa (Wolna Wszechnica Polska²⁹) wprowadziła także wcześniej prawa nauczania, w odróżnieniu od KUL nie doczekała się jednak określenia przez ministra wyznań religijnych

²⁷ Po I roku: teoria prawa, prawo rzymskie, prawo polskie (historia ustroju Polski i prawo sądowe), historia prawa na Zachodzie Europy, etyka; po II roku: prawo kościelne, ekonomia (teoria, historia doktryn ekonomicznych, polityka ekonomiczna i społeczna), prawo polityczne wraz z nauką o Państwie, prawo narodów; po III roku: skarbowość i prawo skarbowe, nauka administracji i prawo administracyjne, statystyka, prawo i postępowanie karne, filozofia prawa; po IV roku: prawo cywilne, postępowanie sądowocywilne, prawo handlowe i wekslowe, prawo międzynarodowe prywatne (§ 3 Postanowienia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 10 V 1933 r.).

²⁸ Ustawą z dnia 9 IV 1938 r. o nadaniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu pełnych praw państwowych szkół akademickich (Dz.U. Nr 27, poz. 242) zrównano pozycję prawną KUL z państwowymi szkołami akademickimi, co oznaczało prawo nadawania niższych i wyższych stopni naukowych, także w zakresie prawa. Od roku szkolnego 1952/1953 KUL utracił prawo świeckiego kształcenia prawników na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, co nieprzypadkowo zbiegło się z otwarciem w 1949 r. Wydziału Prawa na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Uprawnienia KUL odnośnie do kształcenia prawników przywrócono dopiero w roku akademickim 1983/1984.

²⁹ Pozostanie przez szkołę przy tej nazwie po wejściu w życie ustawy z 1920 r. o szkołach akademickich skłania do refleksji w kontekście jej art. 110, w myśl którego „[n]azw szkół akademickich, wszechnic, uniwersytetów, szkół głównych, politechnik i akademii używać [...] nie wolno prywatnym szkołom, nie uznany osobną ustawą za równorzędne państwowym”. Prawa używania tych nazw odmówiła szkołom nieakademickim także ustawa z 15 III 1933 r. (art. 1 ust. 3), zarazem w art. 1 ust. 2 stanowiąc, że „[...] nadanie istniejącej już szkole praw szkół akademickich wymaga aktu ustawowego”. Wolna Wszechnica Polska nigdy za taką w drodze ustawy nie została uznana, mimo że w okresie międzywojennym była jedną z prężniej działających prywatnych (nieakademickich) szkół wyższych, wyróżniająca się zarówno kadrami naukowymi, jak i liczbą studiujących. Na ten temat zob. J. Tymowski, *Organizacja szkolnictwa wyższego w Polsce*, Warszawa 1980, s. 25 i n.

i oświecenia publicznego ordynacji studiów prawnych. Ten w 1931 r. odniósł się wyłącznie do programu egzaminów przeprowadzanych na wydziale nauk politycznych i społecznych³⁰. Wolna Wszechnica Polska częściowe zrównanie z państwową szkołą akademicką uzyskała dopiero w latach 1935 i 1937. Przyznane jej wtedy prawo nadawania niektórych niższych stopni naukowych w żadnym razie nie dotyczyło kształcenia w zakresie prawa, choć prawo nadawania niższych stopni naukowych w 1935 r. przyznano m.in. właśnie Wydziałowi Nauk Politycznych i Społecznych, na którym prawa nauczano. Przepisy rozporządzenia z 8 października 1935 r. Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ograniczały prawo tego wydziału jedynie do nadawania jego absolwentom stopnia magistra nauk ekonomiczno-społecznych³¹. Rozporządzenie wprowadzające to rozwiązanie weszło w życie z dniem 19 października 1935 r., co nie pozostaje bez znaczenia, biorąc pod uwagę datę zatwierdzenia przez tegoż ministra z dniem 11 października 1935 r. Statutu Wolnej Wszechnicy Polskiej. Statut wprowadził nie tylko zmianę nazwy wydziału na Wydział Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych, ale i przejęcie przez ten wydział wszystkich czynności i uprawnień dotychczasowego wydziału (nauk politycznych i społecznych)³².

³⁰ Zob. np. Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 I 1931 r. w sprawie programu egzaminów na Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (Dz.Ur. MWRiOP Nr 1, poz. 3), którym tenże minister zarządził, by egzaminy „przed mianowaną przez Ministerstwo Komisją Egzaminacyjną przy Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie odbywały się według programów obowiązujących w państwowych szkołach akademickich dla studiów i egzaminów w zakresie nauk prawnych i ekonomicznych”. Podstawę prawną do wydania tego zarządzenia stanowił § 4 ust. A pkt b) Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 XI 1929 r. o zakładach naukowych i egzaminach szkolnych, wystarczających do osiągnięcia stanowiska urzędniczego w państwowej służbie cywilnej (Dz.Ur. MWRiOP Nr 88, poz. 663). Szerzej na ten temat zob. także B. Jacewski, *Organizacje i instytucje życia naukowego w Polsce (listopad 1918–1939)*, w: *Historia nauki polskiej*, t. 5: 1918–1951, cz. 1, pod red. Z. Skubały-Tokarskiej, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 194.

³¹ Zob. § 1 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 X 1935 r. o udzieleniu Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie prawa nadawania niektórych niższych stopni naukowych (Dz.U. Nr 76, poz. 479; Dz.Ur. MWRiOP Nr 10, poz. 177). Rozporządzenie to weszło w życie z dniem 19 X 1935 r. Zob. także, w ślad za wydaniem tego rozporządzenia, Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 23 V 1936 r. o organizacji studiów ekonomiczno-społecznych na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (Dz.Ur. MWRiOP Nr 3, poz. 61).

³² § 72 Statutu Wolnej Wszechnicy Polskiej (Dz.Ur. MWRiOP Nr 12, poz. 210).

Na długo po tej dacie, bo dopiero w 1951 r., do zagadnienia absolwentów Wydziału Nauk Politycznych i Społecznych oraz Wydziału Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych byłej już Wolnej Wszechnicy Polskiej powrócono. Minister Szkół Wyższych i Nauki mocą rozporządzenia³³ zarządził, że osoby, które w roku szkolnym 1929/1930 lub w latach następnych ukończyły czteroletnie studia na Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych lub Wydziale Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych byłej Wolnej Wszechnicy Polskiej, mogły ubiegać się o stopień magistra prawa, z wyłączeniem absolwentów legitymujących się dyplomem uzyskania stopnia magistra nauk ekonomiczno-społecznych na podstawie rozporządzenia z 8 października 1935 r. Warunkiem uzyskania tego stopnia naukowego było nie tylko przedłożenie dowodu potwierdzającego ukończenie studiów w byłej Wolnej Wszechnicy Polskiej, ale i złożenie przez osobę dowód ten przedkładającą, przed komisją powołaną przez ministra na jednym z wydziałów prawa polskich szkół akademickich przez niego wyznaczonym, dwóch egzaminów: z zarysu ekonomii politycznej oraz z podstaw marksizmu-leninizmu. W tym trybie uzyskany dyplom magistra prawa wydawała ta szkoła akademicka, w której złożone zostały egzaminy dodatkowe.

Reasumując, znamiennej cechą kształcenia prawników w polskich uniwersytetach Polski międzywojnia było to, że: 1. wygłaszanie wykładów i prowadzenie seminariów należało do profesorów honorowych, profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych, wyjątkowo profesorów kontraktowych – tylko oni mogli „podawać i oświetlać według swego naukowego przekonania i sposobem naukowym [...] wszelkie zagadnienia, wchodzące w zakres gałęzi wiedzy, której [...] byli przedstawicielami”; prawo wykładania służyło docentom (etatowym i prywatnym); 2. zalecane plany studiów prawnych łączyły przedmioty historyczno-prawne z przedmiotami z dziedzin specjalistycznych i były określane w drodze rozporządzeń ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego; 3. w kwestiach szczegółowych plany te były dookreślane przez rady wydziałów, a po ich przedłożeniu przez senat zatwierdzane przez ministra (1920), od 1933 r. przedkładane przez rektora ministrowi do wiadomości; 4. zaliczanie przedmiotów objętych programem studiów określały rozporządzenia ministra i statuty szkół wyższych; 5. studia

³³ Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dnia 9 I 1951 r. w sprawie stopnia magistra dla absolwentów byłej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (Dz.U. Nr 6, poz. 57).

prowadzono wyłącznie w trybie dziennym, a dostęp do nich był otwarty; 6. były to studia odpłatne³⁴; 7. nauczanie prawa w prywatnych szkołach akademickich było bardzo ograniczone.

1.3. Kształcenie prawników w Polsce Ludowej/ Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

W pierwszych dwóch latach po zakończeniu II wojny światowej obowiązywały nadal przepisy Ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich. Przyjęta rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1920 r. organizacja studiów prawnych w państwowych szkołach akademickich zastąpiona rozporządzeniem z dnia 12 sierpnia 1939 r. została wprowadzona w życie Obwieszczeniem Ministra Oświaty z dnia 15 listopada 1945 r.³⁵ Wprowadzone nim zmiany zdecydowanie nie rewolucjonizowały studiów prawnych³⁶. Sprowadzały

³⁴ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 6 XI 1920 r. o wysokości opłat w szkołach akademickich (Dz.Urz. MWRiOP Nr 22, poz. 145 ze zm.); Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 VIII 1924 r. (oraz z dnia 8 VII 1925 r.) w sprawie opłat obowiązujących w szkołach wyższych – Dz.Urz. MWRiOP Nr 15, poz. 137 (oraz Dz.Urz. MWRiOP Nr 14, poz. 141), Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 20 IX 1930 r. w sprawie opłat studenckich, obowiązujących w szkołach akademickich (Dz.Urz. MWRiOP Nr 9, poz. 140 ze zm.), Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o opłatach państwowych w szkołach wyższych – pierwsze z dnia 6 VII 1936 r. (Dz.Urz. MWRiOP Nr 5, poz. 119), drugie z dnia 2 VIII 1938 r. (Dz.Urz. MWRiOP Nr 9, poz. 265) oraz Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 1 VIII 1938 r. o opłatach za egzaminy w państwowych szkołach akademickich (Dz.Urz. MWRiOP Nr 8, poz. 143).

³⁵ Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty 1945, Nr 8, poz. 333.

³⁶ Wdrożony w roku akademickim 1945/1946 program studiów prawniczych realizowanych w czteroletnim cyklu kształcenia obejmował przedmioty: w I roku: wstęp do nauk prawnych, prawo rzymskie, historię ustroju i prawa polskiego, historię prawa na Zachodzie Europy, ekonomię polityczną; w II roku: ekonomię polityczną (cd.), prawo państwowe, prawo narodów, prawo cywilne, prawo kościelne; w III roku: prawo cywilne (cd.), prawo i postępowanie karne, skarbowość i prawo skarbowe, naukę administracji i prawo administracyjne; w IV roku: naukę administracji i prawo administracyjne (cd.), prawo handlowe i wekslowe, postępowanie cywilne, prawo międzynarodowe prywatne, filozofię prawa. O powojennych przepisach i krytycznej ich ocenie prowadzącej do debaty nad modelem kształcenia prawników zob. np.: M. Siewierski, *O reformę programu akademickich studiów prawnych i ekonomicznych*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 2, s. 66–67; S. Gawrońska-Wasilkowska, *Reforma uniwersyteckich studiów prawniczych*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, nr 3–4, s. 50; J. Wasilkowski, *Reforma studiów prawniczych*, „Myśl Współczesna” 1949, nr 6–7, s. 314 i n.

się do zmian polegających na: 1. przeniesieniu z grupy przedmiotów obowiązkowych do grupy przedmiotów zalecanych: statystyki, medycyny sądowej, psychopatologii sądowej; 2. zastąpieniu teorii prawa lub encyklopedii prawa przedmiotem nazwanym wstęp do nauk prawnych; 3. rozciągnięciu na dwuletni okres (II i III rok studiów) wykładów z prawa cywilnego; 4. wprowadzeniu obowiązkowych ćwiczeń praktycznych w każdym roku z co najmniej dwóch przedmiotów w wymiarze po dwie godziny tygodniowo, przy równoczesnym założeniu, że dla niektórych przedmiotów (grupa historyczna, ekonomiczno-skarbowa, cywilistyczna, prawno-publiczna) ćwiczenia są obowiązkowe. Zaliczenie dwóch ćwiczeń było warunkiem bezwzględny dopuszczenia do egzaminu rocznego; 5. obowiązku złożenia przez studenta, niezależnie od czterech egzaminów rocznych, także kolokwium z dwóch zalecanych przez radę wydziału przedmiotów prawnych specjalnych (prawa pracy, prawa gospodarczego, górniczego, agrarnego, budżetowego, polityki kryminalnej, medycyny sądowej, statystyki).

Jednocześnie prowadzono ożywione dyskusje nad projektem zmian w kształceniu prawników. Przeważały w nich głosy odejścia od programów kształcących prawników-humanistów, podkreślano potrzebę reorientacji tych studiów³⁷ w kierunku kształcenia prawników przystosowanych do potrzeb praktyki³⁸. Temu służyć miało zwiększenie puli

³⁷ J. Jodłowski (*Nowy Departament Ministerstwa Sprawiedliwości. Założenia – zadania – struktura*, „Przegląd Prawniczy” 1945, nr 2, s. 11) pisał: „[o]d dawna uznawaną koniecznością jest zreformowanie uniwersyteckich studiów prawnych w kierunku zmiany ich programu i uprzątnienia (wprowadzenie ćwiczeń praktycznych, praktyk wakacyjnych w sądach, poradni prawniczych (i.t.p.)), celem połączenia studiów teoretycznych z aplikacją sądową”.

³⁸ M. Siewierski (op. cit., s. 64–66, 67–70, oraz dokończenie tego artykułu: „Państwo i Prawo” 1946, nr 3, s. 66–77) dla uelastycznienia studiów prawniczych zaproponował ich podział na: studium ogólne trwające trzy lata (I, II i III rok nauki), studium specjalne (IV rok nauki), studium doktoranckie (V rok nauki). Trzyletnie studium ogólne miało przygotować do wykonywania praktycznych zawodów prawniczych (dawać takie uprawnienia, jakie dotychczas zapewniał czteroletni okres nauczania prawa), z zastrzeżeniem urealnienia nauczania przez: 1. zerwanie z ograniczeniem programu uniwersyteckiego do wykładu ogólnych przedmiotów prawnych w tradycyjnym znaczeniu oraz uwzględnienie w nim w szerszym zakresie nauk społecznych i ekonomicznych; 2. zerwanie z przeładowaniem programu przedmiotami prawno-historycznymi, co zdominowało studia prawnicze i było następstwem „bezkrytycznego utrzymania w polskich uniwersytetach programów niemieckich i austriackich z połowy XIX wieku”, przez wprowadzenie np. przedmiotu prawo na Zachodzie Europy, w istocie obejmującego historię prawa niemieckiego w wersji nieco wychodzącej poza obszar krajów niemieckich; 3. oparcie podstaw nauczania prawa na prawie obowiązującym; 4. uwzględnienie w szerokim zakresie

przedmiotów ze szczegółowych działów prawa, przy jednoczesnym obniżeniu godzin wykładowych z przedmiotów historyczno-prawnych, zwłaszcza prawa rzymskiego.

31 października 1946 r. Minister Oświaty wydał rozporządzenie³⁹, mocą którego do planu wykładow i zajęć obowiązkowych wprowadzono nowe przedmioty: logikę, współczesne doktryny społeczne na tle rozwoju społecznego, prawo pracy, ustroj radziecki zamiennie z prawem i ustrojem anglosaskim; filozofię prawa zastąpiono teorią prawa, a prawo kościelne wyznaniowym prawem państwowym. Ponadto student był obowiązany wysłuchać podczas I lub II roku studiów wykładów z historii filozofii lub socjologii albo statystyki – w rozmiarze nie przekraczającym 100 godzin, podczas III i IV roku natomiast wykładów z dowolnie wybranej specjalizacji: cywilistycznej, kryminologicznej lub administracyjnej⁴⁰. Zachowano ćwiczenia w liczbie 120 godzin, zarazem pozostawiając radom wydziałowym możliwość określenia, które z nich

przedmiotów specjalnych, ujętych w kilka grup w postaci odrębnych studiów ścisłej specjalizacji (sądowej, administracyjnej, skarbowej i ekonomicznej), wraz z przedmiotami ogólnymi (prowadzonymi w formie wykładów, ćwiczeń, proseminariów i seminariów) i ich ramowymi treściami, i utworzenie dla każdej z nich samodzielnego trzyletniego planu studiów. Siewierski był przeciwny wprowadzeniu przedmiotów specjalizacyjnych w III i IV roku studiów. Twierdził, że większość słuchaczy „reprezentuje poziom raczej przeciętny i kształcenie ich w kierunku badań ścisłe naukowych jest chybione [...] stanowi raczej tak charakterystyczny dla wszystkich warstw naszego społeczeństwa objaw snobizmu, tym razem naukowego”. Dlatego zakładał możliwość wprowadzenia pewnych ograniczeń, np. przy wstępie do sądownictwa i adwokatury lub przy awansowaniu na wyższe stanowiska sądowe lub urzędnicze, a także stworzenie dla tych osób odrębnego niższego stopnia naukowego, np. tytuł kandydata prawa. Jednocześnie przyjmował, że „[d]la uzyskania stopnia doktorskiego nadal niezbędne byłoby osiągnięcie uprzednio tytułu magistra prawa po 4 latach studiów [...]”. Rok IV studiów miał być okresem pracy twórczej studenta, wypełnionym programem studium cywilnego lub kryminologicznego. Projekt prokuratora M. Siewierskiego wprawdzie nie został zaakceptowany przez wydziały prawa, wywarł jednak znaczny wpływ na treść studiów prawniczych, przyjętych rozporządzeniem ministra oświaty w 1946 r.

³⁹ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 31 X 1946 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w szkołach akademickich (Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty Nr 11, poz. 318). Zgodnie z § 15 tegoż rozporządzenia jego postanowienia miały być wdrożone z początkiem roku akademickiego 1946/1947, przy czym rady wydziałowe mogły uchwalić odroczenie ich wprowadzenia o jeden rok akademicki (§ 15 ust. 2).

⁴⁰ Przewidziane § 3 rozporządzenia trzy specjalizacje (wtedy nazywane kierunkami specjalnymi) przewidywały dla każdej z nich dwa przedmioty: cywilistyczny (postępowanie cywilne – 100 godz., prawo międzynarodowe prywatne – 30 godz.), kryminologiczny (postępowanie karne – 80 godz., medycynę sądową – 60 godz.), administracyjny (postępowanie administracyjne – 60 godz., prawo agrarne – 20 godz.). W obrębie każdej z nich minister oświaty, na wniosek rad wydziałowych lub po wysłuchaniu ich opinii,

są obowiązkowe, a które pozostawione do wyboru studentów, z wyjątkiem ćwiczeń z logiki (60 godz.), uznanych z mocy rozporządzenia za obowiązkowe w I roku studiów. Ćwiczenia do wyboru (w tym samym wymiarze godzin) student mógł zastąpić czynnym udziałem w seminarium. Ponadto wprowadzono obowiązek zaliczenia (po II roku studiów) jednego z języków obcych (angielskiego, rosyjskiego, francuskiego lub niemieckiego) w stopniu potwierdzającym możliwość korzystania z dzieł prawniczych i ekonomicznych pisanych w obcym języku (sposób stwierdzania potrzebnych umiejętności w tym zakresie miała określić rada wydziału), a nadto praktyki wakacyjne, co miało prowadzić do uprzątnienia studiów⁴¹.

Tylko ci absolwenci, którzy złożyli pomyślnie wymagane egzaminy i odbyli praktyki wakacyjne, mogli otrzymać stopień magistra prawa (§ 11). Wzorem rozwiązań międzywojennych zachowano promocyjny (roczny) system zaliczania kolejnych lat studiów (egzaminy grupowe i szczegółowe) przed komisjami egzaminacyjnymi, ustanowionymi po jednej dla I i II roku oraz po jednej wspólnej dla każdej specjalizacji przewidzianej dla III i IV roku studiów (§ 7 i 9).

Rozporządzenie z 1946 r. zapowiadało jego wejście w życie z początkiem roku akademickiego 1946/1947, co zwraca szczególną uwagę, zważywszy na datę jego wydania (31 października 1946 r.). To opóźnienie, w istocie stawiające państwowe szkoły akademickie kształcące prawników w sytuacji niezwykle trudnej, miało złągodzić postanowienie dające radom wydziałowym możliwość odroczenia wprowadzenia rozporządzenia w życie o jeden rok akademicki. Jednocześnie rady wydziałowe zobowiązano, co zastanawia i skłania do krytycznej refleksji, do podjęcia uchwały w sprawie przyjęcia nowego programu studiów od roku akademickiego 1946/1947 bądź jego odroczenia o rok. W sytuacji drugiej radom wydziałów prawa zaproponowano zarazem podjęcie w tym samym roku akademickim uchwały w sprawie dodania do obowiązkowych przedmiotów roku I i II (objętych planami studiów przyjętymi w roku akademickim 1945/1946) po jednym przedmiocie dla każdego z tych lat studiów: logiki albo historii filozofii, bądź też alternatywnie jednego z przedmiotów: współczesne doktryny społeczne, socjologia, statystyka (§ 15). Tym samym rozporządzenie z 1946 r. proponowało radom wydziałowym wprowadzenie zmian w planach studiów prawnych

miał ustalić dalsze przedmioty (wykłady) obowiązkowe, docelowo zapewniające dla każdej specjalizacji co najmniej 250-godzinny ich wymiar.

⁴¹ J. Szarycz, *Sędziowie i sady w Polsce w latach 1918–1988*, Warszawa 1988, s. 351 i n.

realizowanych na podstawie rozporządzenia z 1939 r., a ogłoszonego Obwieszczeniem w 1945 r., w roku akademickim 1946/1947 bądź rok później (1947/1948).

W roku 1947 wprowadzono kolejną reformę szkolnictwa wyższego⁴², jedynie w ogólnych założeniach zbliżoną do rozwiązań okresu międzywojennego. Przyjęto podział szkół wyższych na państwowe (akademickie) i niepaństwowe (w odróżnieniu od szkół akademickich prywatnych). Studia prawne prowadzić mogły wyłącznie szkoły akademickie państwowe⁴³ na podstawie: 1. unormowanych rozporządzeniem

⁴² Dekret z dnia 28 X 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. Nr 68, poz. 415 ze zm.). Dekret wszedł w życie z dniem 30 X 1947 r.

⁴³ Wyjątkiem od tej zasady było: 1. utworzenie w 1947 r. sześciu pozauniwersyteckich szkół prawniczych Ministerstwa Sprawiedliwości (w Łodzi, Wrocławiu, Gdańsku, Toruniu, Szczecinie, Zabrze), prowadzonych w formie kursów (czemu służyły postanowienia Dekretu z dnia 22 I 1946 r. o wyjątkowym dopuszczeniu do obejmowania stanowisk sędziowskich, prokuratorskich, notarialnych oraz do wpisywania na listę adwokatów – Dz.U. Nr 4, poz. 33), dla osób skierowanych, bez względu na poziom wykształcenia, przez partie polityczne, związki zawodowe i organizacje społeczne i przez nie rekomendowanych pod względem społeczno-politycznym. W kwestii krytycznej oceny tego rozwiązania zob. np. Z. Zięba, *Przygotowanie i rozwój kadr sędziowskich w Polsce*, w: *XXV lat wymiaru sprawiedliwości w PRL*, Warszawa 1969, s. 144; E. Merc, *Szkoły prawnicze*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, nr 3, s. 7; M. Zaborski, *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*, cz. 1: *Średnie szkoły prawnicze*, „Palestra” 1998, nr 1–2, s. 84. Począwszy od roku szkolnego 1949/1950 absolwentom kończącym te szkoły (trwające odpowiednio od 10 do 14 miesięcy) stworzono warunki ubiegania się o dostęp na wydziały prawa szkół wyższych bez egzaminu wstępnego, pod warunkiem złożenia w ciągu I roku studiów egzaminu uzupełniającego z języka łacińskiego (zob. Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 28 IV 1950 r. w sprawie przyjmowania absolwentów szkół prawniczych Ministerstwa Sprawiedliwości na wydziały prawne szkół wyższych – Dz.U. Nr 22, poz. 195); tak samo zob. Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 26 III 1949 r. w sprawie przyjmowania absolwentów Oficerskiej Szkoły Prawniczej na wydziały prawne szkół wyższych (Dz.U. Nr 18, poz. 129); 2. po zamknięciu Centralnej Szkoły Prawniczej im. T. Duracza (Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 VI 1950 r. w sprawie zwinienia Centralnej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza w Warszawie – Dz.Ur. Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 4, poz. 13) utworzenie przez Ministra Sprawiedliwości Zarządzeniem z dnia 1 IV 1948 r. dwuletniej Centralnej Szkoły Prawniczej (Dz.Ur. Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 7 poz. – brak danych), przekształconej Rozporządzeniem Rady Ministrów z dniem 1 IV 1950 r. w Wyższą Szkołę Prawniczą im. Teodora Duracza (Dz.U. Nr 13, poz. 126). Na mocy tego rozporządzenia dotychczasowi słuchacze Centralnej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza stali się studentami tejże szkoły. W lipcu 1950 r. w Wyższej Szkole Prawniczej im. T. Duracza utworzono czteroletnie Studium Zaoczne, którego ukończenie miało dać uprawnienia przewidziane dla absolwentów studiów prawniczych pierwszego stopnia (Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 VII 1950 r. w sprawie Studium Zaocznego w Wyższej Szkole Prawniczej im. Teodora Duracza w Warszawie – Dz.U. Nr 30,

Ministra Oświaty, wydanym za zgodą Rady Głównej ds. Nauki i Szkolnictwa Wyższego i po wysłuchaniu opinii senatu, szczegółowych przepisów określających program oraz porządek studiów i egzaminów, 2. szczegółowych programów wykładów i ćwiczeń układanych corocznie przez rady wydziałowe po ich przedstawieniu przez rektora do wiadomości ministrowi oświaty.

Dochowania tego trybu mogło dotyczyć i dotyczyło postępowanie przy wdrożeniu kolejnego rozporządzenia reformującego studia prawnicze, poczynawszy od roku akademickiego 1949/1950⁴⁴. Wprowadzono nim dwustopniową ich organizację⁴⁵, już w dwusemestralnym podziale roku akademickiego. Pierwszy stopień, trwający trzy lata, miał charakter studiów zawodowych⁴⁶, a jego ukończenie uprawniało do wykonywania zawodów prawniczych oraz otwierało prawo do ubiegania się o dostęp do jednorocznych studiów drugiego stopnia, zakończonych uzyskaniem niższego stopnia naukowego. Podobnie jak w ordynacji studiów prawniczych przyjętych w 1945 r., programem i porządkiem egzaminów (tu na obu poziomach) objęto wykłady obowiązkowe

poz. 278). Pierwszeństwo przyjęcia na Studium Zaoczne zachowano dla absolwentów szkół prawniczych Ministerstwa Sprawiedliwości. Od pomysłu Studium Zaocznego rok później odstąpiono, znosząc je z dniem 1 IX 1951 r. Studentów, którzy w roku szkolnym 1950/1951 ukończyli I rok Studium Zaocznego w tejże szkole, przyjęto na II rok studiów Studium Zaocznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego (Rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości oraz Szkół Wyższych i Nauki z dnia 21 VIII 1951 r. w sprawie zniesienia w Wyższej Szkole Prawniczej im. Teodora Duracza Studium Zaocznego – Dz.U. Nr 47, poz. 347). Mocą Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 VII 1952 r. o poddaniu Wyższej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza na lata 1951/52 i 1952/53 działaniu ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz.U. Nr 34, poz. 236) wobec słuchaczy rozpoczynających w tej szkole studia w roku 1952/1953 przedłużono zajęcia o rok szkolny 1953/1954. I to był ostatni rok szkolny funkcjonowania tej szkoły. Z ostatnim dniem sierpnia 1954 r. przekształcono ją w Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr Sędziowskich i Prokuratorskich.

⁴⁴ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 23 XII 1949 r. w sprawie organizacji i planu studiów na wydziałach prawa w państwowych szkołach akademickich (Dz.U. 1950 Nr 6, poz. 58).

⁴⁵ W sprawie krytycznej oceny tych studiów zob. np. W. Rozwadowski, *Reformy studiów prawniczych*, „Edukacja prawnicza” 1994, nr 1, s. 2.

⁴⁶ Ukończenie studiów pierwszego stopnia uprawniało do otrzymania dyplomu ukończenia tych studiów, z którymi mogło być związane nadanie tytułu zawodowego. Przy czym, co ciekawe, Prezydium Rządu miało ustalić tryb przyznawania w drodze wyjątku tytułów zawodowych osobom, które nabyły odpowiedni stopień kwalifikacji zawodowych bez odbycia studiów w szkole wyższej (art. 24 ust. 1 i 4 Ustawy z dnia 15 XII 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki w brzmieniu pierwotnym. Postanowienia tych przepisów obowiązywały do 1956 r.

i zalecane oraz obowiązkowe ćwiczenia. W odróżnieniu jednak od lat wcześniejszych pierwszy stopień tworzyło⁴⁷: 1. osiem wykładów w każdym roku z trzech lat akademickich już nacechowanych marksistowską ideologią⁴⁸, 2. ćwiczenia w łącznym wymiarze 120 godzin⁴⁹ oraz 3. 120 godzin wykładów zalecanych przez radę wydziału dla II i III roku, ułożonych w trzy grupy przedmiotów wchodzących w zakres kierunków praktycznych: administracyjnego, cywilistycznego i kryminologicznego⁵⁰, przy założeniu swobodnego wyboru jednej z tych grup. Plany ćwiczeń i zalecanych przedmiotów wymagały zatwierdzenia przez ministra

⁴⁷ Planem studiów objęto następujące wykłady (z zajęciami obowiązkowymi), ze wskazaniem tygodniowej liczby godzin: w I roku – wykłady dwusemestralne: materializm dialektyczny i historyczny (3 godz.), powszechna historia ustrojów państwowych i prawa (5 godz.), prawo cywilne (4 godz.), zagadnienia Polski współczesnej (2 godz.), logika wraz z ćwiczeniami (2 godz.); wykłady jednosemestralne: wstęp do nauki o państwie i prawie (2 godz.), historia ustroju Polski (4 godz.), historia gospodarcza (4 godz.); II rok – wykłady dwusemestralne: ekonomia (4 godz.), prawo państwowe (4 godz.), prawo administracyjne (2 godz.), prawo cywilne (4 godz., ćw. 3 godz.), prawo karne (4 godz.); wykłady jednosemestralne: ustroj ZSRR (4 godz.), wyznaniowe prawo państwowe (3 godz.), ustroj sądów (1 godz.); III rok – wykłady dwusemestralne: prawo administracyjne (3 godz.), skarbowość i prawo skarbowe (2 godz., ćw. 4 godz.), prawo międzynarodowe publiczne (2 godz., ćw. 5 godz.), postępowanie karne (2 godz., ćw. 3 godz.), postępowanie cywilne (3 godz.), prawo rzymskie prywatne (2 godz., ćw. 3 godz.).

⁴⁸ Jej ramy ideowe przedstawiła ówczesna wiceminister oświaty E. Krassowska. Podczas inauguracyjnego zebrania w 1948 r. po raz pierwszy powołanej Rady Głównej ds. Nauki i Szkolnictwa Wyższego podkreślała ona potrzebę przebudowy ideologicznej uniwersytetów w szkoły wyższe harmonijnie współdziałające w przebudowie życia społecznego i politycznego opartego na ideologii „mas ludowych”. Zob. E. Krassowska, *Ministerstwo Oświaty wobec nauki i szkół wyższych*, „Życie Nauki” 1948, nr 25–26, s. 20. W niecały rok później wiceminister swoje stanowisko zdecydowanie wzmocniła i skonkretyzowała, stwierdzając: „Musimy zdecydowanie skończyć z fikcją apolityczności nauczania na szczeblu uniwersyteckim, co pociągnie za sobą rozszerzenie zakresu przedmiotów światopoglądowych na wszystkich wydziałach (elementy filozofii marksistowskiej)”. Zob. E. Krassowska, *Wytłumaczone programowe na odcinku nauki i szkolnictwa wyższego*, „Życie Nauki” 1949, nr 38, s. 156.

⁴⁹ Student w każdym roku akademickim był obowiązany do zaliczenia dwóch ćwiczeń, w łącznym wymiarze 120 godzin, wybranych przez siebie spośród ćwiczeń prowadzonych: w I roku z prawa cywilnego, powszechnej historii ustrojów państwowych i prawa, historii ustroju Polski, historii gospodarczej; w roku II ze wszystkich przedmiotów, z wyłączeniem ustroju sądów; w roku III ze wszystkich przedmiotów tego roku studiów. Przy ich wyborze student miał się kierować przedmiotem ćwiczeń ujętych w grupach ustalonych przez radę wydziału.

⁵⁰ O ówczesnych studiach prawniczych w trzy lata realizujących program studiów niemal czteroletnich pisał K. Kolańczyk, *Wydział Prawa Uniwersytetu Poznańskiego (1919–1956)*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, z. 2, s. 27.

oświaty⁵¹. Wykłady i ćwiczenia były obowiązkowe⁵². Wprowadzono nowe wykłady: materializm dialektyczny i historyczny, historia gospodarcza, prawo rzymskie (prywatne), zagadnienia Polski współczesnej, ustroj sądów, prawna organizacja przedsiębiorstw, prawo międzynarodowe publiczne. Inne wykłady rozszerzono lub zawężono przez wprowadzenie przedmiotów: wstęp do nauki o państwie i prawie w miejsce przedmiotu wstęp do nauk prawnych, historia ustroju Polski w miejsce historii ustroju Polski i prawa polskiego, ustroj ZSRR w miejsce jednego z dwóch przedmiotów do wyboru – ustroj i prawo ZSRR albo ustroj i prawo krajów anglosaskich, prawo administracyjne w miejsce nauki administracji i prawa administracyjnego, prawo pracy i ubezpieczeń społecznych w miejsce przedmiotu prawo pracy. W odniesieniu do niektórych przedmiotów zmieniono ich sekwencję: prawo cywilne objęto planem wykładów I i II roku w miejsce kursu trzyletniego (II, III i IV rok), prawo administracyjne przy zachowaniu dwuletniego kursu wykładania przeniesiono na II i III rok. Dwuroczne wykłady z ekonomii (I i II rok) zastąpiono wykładem jednorocznym w II roku studiów. Postępowanie cywilne i postępowanie karne uzyskały status wykładu obowiązkowego. Poza planem studiów pozostawiono przedmioty: prawo rzymskie⁵³, prawo narodów, prawo handlowe, teoria prawa. Planem studiów objęto zawodowe praktyki dyplomowe⁵⁴.

⁵¹ Nie bez znaczenia dla ówczesnych rozwiązań pozostawały postanowienia Rozporządzenia Ministrów: Szkół Wyższych i Nauki, Oświaty, Zdrowia, Sprawiedliwości oraz Kultury i Sztuki z dnia 11 XI 1950 r. w sprawie oceny i zatwierdzania podręczników, książek pomocniczych i graficznych pomocy naukowych do użytku studentów szkół wyższych (Dz.U. Nr 55, poz. 500 ze zm.).

⁵² Zob. też Zarządzenie Ministrów: Szkół Wyższych i Nauki, Zdrowia, Oświaty oraz Kultury i Sztuki z dnia 21 IX 1950 r. o dyscyplinie pracy studentów szkół wyższych (M.P. Nr A-104, poz. 1311) oraz Zarządzenie nr 160 Prezesa Rady Ministrów i Ministrów: Szkół Wyższych i Nauki, Zdrowia, Oświaty oraz Kultury i Sztuki z dnia 18 IX 1951 r. w sprawie dyscypliny pracy studentów szkół wyższych (M.P. Nr 91, poz. 1256).

⁵³ Szerzej na temat miejsca w planach studiów prawniczych przedmiotu prawo rzymskie i jego braku zob. B.A. Czech-Jezińska, *Prawo rzymskie w edukacji prawniczej w pierwszych latach Polski Ludowej (1944–1949)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Lublin Polonia, 2014, Sectio G, s. 46–49.

⁵⁴ Uchwała nr 709 Prezydium Rządu z dnia 13 X 1951 r. w sprawie odbywania i finansowania praktyk zawodowych uczniów szkół zawodowych oraz praktyk wakacyjnych i dyplomowych studentów wyższych uczelni w 1952 r. (M.P. Nr A-91, poz. 1254); Zarządzenie nr 12 Prezesa Rady Ministrów z dnia 21 I 1952 r. w sprawie czasu trwania, trybu odbywania, planowania oraz zasad opłacania praktyk zawodowych, wakacyjnych i dyplomowych uczniów szkół zawodowych i studentów szkół wyższych (M.P. Nr A-9, poz. 88 ze zm.).

Wprowadzenie od roku akademickiego 1949/1950 studiów pierwszego stopnia w ramach dwuetapowego kształcenia prawników nie pozostawało bez wpływu na rozstrzygnięcie sytuacji prawnej tych studentów, którzy kształcenie na czteroletnich studiach prawnych podjęli w latach akademickich przypadających po 1945 r., a tym bardziej po roku 1946. Kwestię tę rozstrzygało rozporządzenie z 1949 r. przez przyjęcie założenia, że do studentów odbywających studia według dotychczasowych przepisów stosuje się te jego postanowienia, które normują porządek egzaminowania (§ 13 ust. 2). Oznaczało to realizację studiów zgodnie z planami dla nich przyjętymi w 1945 i 1946 r., przy uwzględnieniu wszakże postanowień Rozporządzenia Ministra Oświaty z dnia 20 kwietnia 1950 r.⁵⁵

Absolwentom studiów pierwszego stopnia proponowano jednoroczne studia drugiego stopnia. Od roku akademickiego 1952/1953 ich program przewidywał zrealizowanie trzech przedmiotów: materializmu dialektycznego, teorii państwa i prawa, ekonomii politycznej oraz wykładów specjalizacyjnych z jednego zakresu kierunków praktycznych. Podobnie jak w planie studiów pierwszego stopnia (inaczej jednak niż w rozporządzeniu z 1946 r.), student był obowiązany zaliczyć dwa języki obce, język rosyjski oraz jeden z języków nowożytnych do wyboru (angielski, francuski lub niemiecki). Warunki ich ukończenia minister określił zarządzeniem⁵⁶ późno, bo dopiero przed końcem pierwszego rocznika studiów drugiego stopnia (maj 1953 r.). Zgodnie z tym zarządzeniem złożenie wszystkich egzaminów i uzyskanie wymaganych zaliczeń, przygotowanie pracy magisterskiej (dowodzącej opanowania przez studenta literatury naukowej przedmiotu oraz przygotowanie do samodzielnego opracowania zagadnień naukowych) oraz złożenie egzaminu magisterskiego (które zaplanowano w terminie od 1 do 30 września) na ocenę co najmniej dostateczną tworzyło podstawę do nadania tytułu magistra prawa. Wprawdzie możliwość nadawania

⁵⁵ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 20 IV 1950 r. w sprawie terminu uzyskiwania dyplomów w wyższych szkołach podległych Ministrowi Oświaty oraz przejściowego trybu uzyskiwania w szkołach akademickich dyplomów ukończenia studiów pierwszego stopnia (Dz.U. Nr 20, poz. 178). Zob. też Zarządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dnia 2 X 1950 r. w sprawie wzoru dyplomu ukończenia studiów w szkołach wyższych (M.P. Nr 122, poz. 1511 ze zm.).

⁵⁶ Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 V 1953 r. w sprawie warunków ukończenia studiów II stopnia na wydziałach prawa uniwersytetów w 1953 r. (M.P. Nr 52, poz. 588).

tytułu magistra przyznano siedmiu uczelniom⁵⁷, w roku akademickim 1952/1953 kształcenie na jednorocznych studiach prawniczych drugiego stopnia mogły podjąć tylko niektóre z uniwersytetów (Jagielloński, Warszawski, Poznański, później także Wrocławski), i to w określonych specjalnościach z zakresu kierunków praktycznych⁵⁸.

Mimo że dwustopniowe studia w szkołach wyższych ustawa z 1951 r.⁵⁹ zachowała do 1956 r.⁶⁰, Ministerstwo Sprawiedliwości z projektu dwuetapowego kształcenia prawników wycofało się od roku 1953. W kolejnym roku akademickim (1953/1954) odstąpiono od prawniczych studiów drugiego stopnia wobec powrócenia rok wcześniej do czteroletnich jednolitych studiów magisterskich⁶¹. Ich plany i programy wymagały więc dochowania procedury przewidzianej ustawą z 1951 r. Zgodnie z pierwotnym brzmieniem tej ustawy dzielącym szkoły wyższe na państwowe i niepaństwowe, plany studiów, programy nauczania i porządek studiów w nich realizowanych ustalał minister szkolnictwa wyższego, przy czym na Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego spoczywał obowiązek opracowywania i opiniowania projektów planów

⁵⁷ Zob. Uchwałę nr 758 Prezydium Rządu z dnia 10 IX 1952 r. w sprawie wykazu szkół wyższych uprawnionych do nadawania dyplomów o ukończeniu studiów drugiego stopnia lub równorzędnych oraz warunków i trybu ich nadawania w szkołach wyższych (M.P. Nr A-80, poz. 1295).

⁵⁸ Szerzej na ten temat zob. D. Malec, *To już było: Dwustopniowe studia prawnicze. Z dziejów kształcenia prawników w Polsce Ludowej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szezwczyk*, pod red. W. Górowskiego, P. Kardasa, T. Sroki, W. Wróbla, Warszawa 2013, s. 836 i n. Autorka w sposób interesujący, ale i krytyczny ocenia ówczesne rozwiązania. Wprawdzie rozważania prowadzi wokół studiów pierwszego i drugiego stopnia, jednak na szczególną uwagę zasługują badania nad prawniczymi studiami drugiego stopnia. Wobec braku zapowiadanej regulacji odnośnie do ordynacji studiów drugiego stopnia autorka trzon badań opiera na dokumentach urzędowych, i to zarówno dla ustalenia, komu przysługiwało prawo dostępu do studiów drugiego stopnia, jak i wskazania, którym z uniwersytetów i w zakresie jakiej specjalności służyło prawo kształcenia prawników na drugim stopniu.

⁵⁹ Zob. art. 22 Ustawy z dnia 15 XII 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki w brzmieniu pierwotnym.

⁶⁰ Zob. art. 1 pkt 35 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz.U. Nr 41, poz. 185).

⁶¹ Pismo Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 VII 1952 r., nr DU-i-5A-23/52. Przy czym Ustawą z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki zachowano prawo studentów odbywających studia pierwszego (i drugiego) stopnia przed dniem jej wejścia w życie do ich ukończenia według przepisów dotychczasowych (art. 3). W tymże roku (1956) Katolicki Uniwersytet Lubelski pozbawiono prawa kształcenia prawników, Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych rozwiązano.

studiów i programów nauczania. Przy dochowaniu tej procedury od roku akademickiego 1952/1953 do planu studiów prawniczych dodano nowe przedmioty: podstawy marksizmu-leninizmu, kryminalistykę, medycynę i psychiatrię sądową oraz prawo rolne. Przedmiot prawo rzymskie pozbawiono ćwiczeń. Utrzymano zajęcia z wychowania fizycznego⁶², ponadto wprowadzono szkolenie wojskowe⁶³, a od 1954 r. także praktyki studenckie w ich nowym określeniu⁶⁴.

Wydarzenia w kraju i poza jego granicami, zwłaszcza w ZSRR wraz ze śmiercią jego przywódcy, pozwalały na pewne odejście od socjalistycznych założeń, wyznaczających poprawność ideologiczną w kształceniu polskich studentów, w tym studentów kierunku prawo. W 1956 r.⁶⁵ minister co prawda nadal ustalał plany studiów i ramowe programy nauczania, ale czynił to na podstawie wniosku lub po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, ustalenie szczegółowych planów i programów pozostawiono natomiast radzie wydziałowej. Uchwała rady w tej sprawie wymagała zatwierdzenia przez senat. Począwszy od roku akademickiego 1956/1957, już przy pięcioletnim kursie kształcenia⁶⁶, z programu studiów kierunku prawo usunięto przedmioty: podstawy

⁶² Rozporządzenie Ministra Oświaty i Zdrowia z dnia 5 I 1950 r. w sprawie obowiązku wychowania fizycznego studentów szkół wyższych (Dz.U. Nr 7, poz. 72).

⁶³ Zob. Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 IX 1950 r. w sprawie wojskowego szkolenia studentów szkół wyższych oraz egzaminów końcowych z wojskowego szkolenia (M.P. Nr A-104, poz. 1310) oraz poprzedzający je Dekret z dnia 16 I 1946 r. o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego (Dz.U. RP Nr 31, poz. 195). Zob. także zarządzenie tegoż ministra z dnia 7 V 1952 r. w sprawie egzaminów końcowych z wojskowego szkolenia studentów studiów wyższych (M.P. Nr A-41, poz. 585 ze zm.).

⁶⁴ Dla studentów kierunku prawo podstawowe znaczenie miały: Zarządzenie Nr 79 Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 IV 1954 r. w sprawie praktyk wakacyjnych i dyplomowych studentów szkół wyższych podległych Ministrowi Szkolnictwa Wyższego (M.P. Nr A-34, poz. 488) pozostawiające radom wydziałowym określenie czasu trwania praktyk w planach studiów, z zastrzeżeniem wszakże, że w ich określeniu rady wydziałowe respektują zasady ustalone przez ministra szkolnictwa wyższego. Ten określił je kilka dni później Zarządzeniem z dnia 20 IV 1954 r. w sprawie czasu trwania i terminu praktyk studentów na poszczególnych kierunkach studiów w szkołach wyższych w roku 1954 r. (M.P. Nr A-37, poz. 512), ustanawiając dla studentów kierunku prawo czterotygodniowe praktyki odbywane po IV i VI semestrze studiów w miesiącu lipcu lub sierpniu.

⁶⁵ Art. 1 pkt 21 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki.

⁶⁶ Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 VI 1956 r. w sprawie przedłużenia studiów uniwersyteckich (Dz.Ur. Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki Nr 11, poz. 40).

marksizmu-leninizmu, ustrój państwowy ZSRR, materializm dialektyczny, ale także kryminalistykę, organizację wymiaru sprawiedliwości, medycynę i psychiatrię sądową oraz wstęp do nauk o państwie i prawie. Zachowano natomiast zajęcia z wychowania fizycznego⁶⁷, szkolenie wojskowe⁶⁸ oraz praktyki studenckie⁶⁹. Były one obecne w planach studiów do końca Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁷⁰.

Kolejna ustawa, z dnia 5 listopada 1958 r., od ustaleń przyjętych w 1956 r. w zakresie budowania planów i programów nauczania zbytnio nie odbiegała. Ustalał je minister szkolnictwa wyższego po zasięgnięciu opinii Rady Głównej (której przewodniczył). Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego pozostawiono prawo opracowywania i przygotowywania projektów i planów studiów oraz programów nauczania, zarazem rozszerzając jej prawa o możliwość przeprowadzania niezbędnych badań (ocen) w szkołach wyższych.

Zachowany w 1958 r., w ślad za ustawą z 1951 r., podział szkół wyższych na państwowe i niepaństwowe w 1965 r.⁷¹ dookreślono podziałem na szkoły wyższe i wyższe szkoły zawodowe⁷². Była to bardzo istotna zmiana, wprowadzająca nowy element reformy. Szkoły

⁶⁷ Rozporządzenie Ministrów: Szkolnictwa Wyższego, Zdrowia, Oświaty oraz Kultury i Sztuki z dnia 31 I 1952 r. w sprawie obowiązku wychowania fizycznego studentów szkół wyższych (Dz.U. Nr 5, poz. 35). Zajęcia obowiązywały studentów I i II roku wszystkich kierunków studiów w wymiarze dwóch godzin tygodniowo – tu z wyłączeniem studiów wieczorowych. Zob. także Uchwałę nr 342 Rady Ministrów z dnia 13 V 1953 r. w sprawie określenia kwalifikacji wymaganych od nauczycieli wychowania fizycznego w szkołach wyższych (M.P. Nr 52, poz. 581).

⁶⁸ Nadal ze zmianami obowiązywało (do 1976 r.) Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 7 V 1952 r. w sprawie egzaminów końcowych z wojskowego szkolenia studentów studiów wyższych.

⁶⁹ Zob. Zarządzenie nr 361 Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 XII 1956 r. w sprawie odbywania i finansowania praktyk studentów szkół wyższych podległych Ministrom Szkolnictwa Wyższego i Oświaty oraz Głównemu Komitetowi Kultury Fizycznej (M.P. Nr 105, poz. 1208 ze zm.).

⁷⁰ Zajęcia z wychowania fizycznego i praktyki zawodowe były i są realizowane także w III Rzeczypospolitej, przy czym zajęcia z wychowania fizycznego do 2011 r. nie obowiązywały studentów niestacjonarnych, zaś praktyki zawodowe dla studiów prawniczych od 2007 r. realizowano w wymiarze nie krótszym niż trzy tygodnie, od 2014 r. są obowiązkowe dla tego kierunku studiów, gdy jest on prowadzony w profilu praktycznym, i to w wymiarze trzymiesięcznym, w profilu ogólnoakademickim tylko wtedy, gdy plany studiów ich odbycie przewidują.

⁷¹ Zob. art. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 31 III 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach akademickich (Dz.U. Nr 14, poz. 98).

⁷² Zob. art. 1 ust. 3 i 4 Ustawy z dnia 31 III 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach akademickich.

pierwszego typu miały kształcić i wychowywać kadry wysoko kwalifikowanych specjalistów, przygotowanych do wykonywania zawodów wymagających naukowego opanowania określonej dziedziny wiedzy, do pracy naukowej i dydaktyczno-naukowej (z założenia przypominały obecnie proponowane studia o profilu ogólnoakademickim). Temu właśnie reżimowi podporządkowano magisterskie studia prawnicze, ponownie prowadzone w czteroletnim kursie studiów jednolitych. Natomiast szkoły drugiego typu miały kształcić i wychowywać kadry wysoko wykwalifikowanych specjalistów dla potrzeb gospodarki i kultury narodowej według odrębnych programów nauczania (w dzisiejszym rozumieniu zbliżone do studiów o profilu praktycznym)⁷³.

Od podziału na szkoły wyższe i wyższe szkoły zawodowe w 1968 r. częściowo odstąpiono przez nadanie tym drugim statusu szkoły wyższej⁷⁴. I choć odtąd szkoły wyższe nadal mogły obok studiów magisterskich (którymi zdecydowanie pozostały studia prawnicze) prowadzić studia zawodowe, ustawodawca zmienił podstawę ich rozdzielania (kształcenie i wychowywanie do pracy naukowo-dydaktycznej bądź na potrzeby praktyki) przez przyjęcie ogólnej klauzuli: „[p]lany i programy nauczania w szkołach wyższych powinny być określane przez wymogi nauki, gospodarki i kultury społeczeństwa socjalistycznego oraz unowocześniane w miarę rozwoju nauki i postępu techniki”⁷⁵. Z końcem lat sześćdziesiątych otwierało to radom wydziałów prawa⁷⁶ pole do swobodniejszego budowania planów studiów, aczkolwiek ich ustalanie, w tym ustalanie ramowych programów nauczania, nadal pozostawiono w gestii ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki po zasięgnięciu opinii Rady Głównej.

⁷³ Różnice w odniesieniu do rozwiązań z 2011 r. są zatem jedynie techniczne, a dotyczą „oprzyrządowania” widocznego w obecnie przyjmowanych proporcjach efektów kształcenia w zakresie umiejętności i kompetencji społecznych i im odpowiadających punktach ECTS (European Credit Transfer System), ówczesnie nieznanych, oraz w zmienionym otoczeniu społeczno-gospodarczym.

⁷⁴ Zob. art. 3 ust. 1 Ustawy z dnia 20 XII 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 46, poz. 334).

⁷⁵ Art. 1 pkt 1 Ustawy z dnia 20 XII 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym.

⁷⁶ Z końcem lat sześćdziesiątych prawników kształcono na ośmiu uniwersytetach: Jagiellońskim w Krakowie, Śląskim w Katowicach, Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Łódzkim, im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Warszawskim, im. Bolesława Bieruta we Wrocławiu (Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 III 1969 r. w sprawie ustalenia rodzaju studiów prowadzonych przez państwowe szkoły wyższe podległe nadzorowi Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego – Dz.U. Nr 6, poz. 47).

Dyskusje i prace nad doskonaleniem studiów prawniczych kontynuowano w początku lat siedemdziesiątych⁷⁷. Proponowane projekty zmian były mniej lub bardziej rewolucyjne. Nurt pierwszy reprezentował m.in. A. Stelmachowski proponujący przedmioty podstawowe na I i II roku studiów, na dwóch kolejnych latach natomiast przedmioty ze szczegółowych dziedzin prawa, przygotowujące przyszłych absolwentów do pracy w wymiarze sprawiedliwości, administracji państwowej oraz w administracji gospodarczej⁷⁸. Nurt drugi z kolei, zaprezentowany przez J. Baszkiewicza, opierał się na zasadzie elastyczności studiów prawniczych i administracyjnych przy utrzymaniu „[o]drębności czteroletnich, magisterskich studiów administracyjnych i takich samych studiów prawniczych”. Przez zasadę tę rozumiał m.in. swobodę wydziałów prawa i administracji w ustalaniu sekwencji poszczególnych przedmiotów objętych planem studiów oraz przyjęcie ich trójkondygnacyjnego grupowania. Pierwszą kondygnację miały wypełniać przedmioty podstawowe, obowiązujące wszystkich studentów na wszystkich wydziałach (prawa i administracji), co miało gwarantować jednolitość kwalifikacji ich absolwentów. Na piętrze drugim – przedmioty uruchamiane na wszystkich wydziałach z możliwością wyboru niektórych z nich (w bloku i pojedynczo), w porozumieniu z opiekunem naukowym (kierownikiem seminarium magisterskiego). Natomiast trzecią kondygnację planu studiów miały tworzyć przedmioty zaproponowane przez poszczególne rady wydziałów, z opcją ich wyboru przez studentów (w porozumieniu z kierownikiem seminarium), w granicach wymiaru obciążeń określonych planem studiów. Rozwiązanie to miało służyć lepszemu wykorzystaniu potencjału kadrowego i różnorodnych kompetencji naukowych, a także pozyskaniu przez poszczególne wydziały prawa i administracji cech je wyróżniających⁷⁹.

⁷⁷ Wtedy też w dyskusjach nad planami studiów i programami nauczania coraz częściej powracano do pytania, czy uczelnia jest jedyną instytucją odpowiedzialną za efektywność kształcenia. Za niezbędny dla tego procesu uznawano współdziałanie partnerów zewnętrznych szkolnictwa wyższego – zakładów pracy, których rolą miało być przejęcie w znacznej części zadań profesjonalnego przygotowania absolwenta. Szerzej zob. Z. Kieślińska, *Rozwój i przemiany szkolnictwa wyższego w PRL*, „Życie Szkoły Wyższej” 1974, nr 7–8, s. 21 i n.; J. Kaczmarek, *Stan i zadania szkół wyższych w XXX r. ich działalności w PRL*, „Życie Szkoły Wyższej” 1974, nr 12, s. 25 i n.; T. Liszcz, *O potrzebie wiązania pracy dydaktycznej i naukowo-badawczej z zakresu prawa z praktyką*, „Życie Szkoły Wyższej” 1973, nr 5, s. 46 i n.

⁷⁸ W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie będzie istnieć? Uwagi na marginesie nowych prac nad reformowaniem studiów wyższych*, „Palestra” 2012, nr 9–10, s. 210.

⁷⁹ J. Baszkiewicz, *O modernizacji studiów prawniczych i administracyjnych*, „Państwo i Prawo” 1975, nr 4, s. 28–37. Zdecydowaną wadą przedłożonej propozycji było także

Propozycja nowego określenia studiów prawniczych została przez rady wydziałów prawa i administracji, ale też przez praktyków, odebrana bardzo krytycznie. Również w ocenie ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki nie w pełni była akceptowalna. I choć legła u podstaw kolejnej reformy studiów prawniczych, propozycji J. Baszkiewicza nie powielala. Reformując studia prawnicze⁸⁰, odrzucono proponowaną zasadę elastyczności, do planów studiów wprowadzono nowe przedmioty (podstawy nauk politycznych, zasady tworzenia prawa, prawo wynalazcze i autorskie, prawo o wykroczeniach i prawo karnoskarbowe, kryminologię, prawo i politykę penitencjarną, prawo ubezpieczeniowe, międzynarodowe prawo handlowe, system prawno-finansowy przedsiębiorstw państwowych, zarządzenie gospodarką narodową, prawo transportowe, psychologię społeczną oraz podstawy nauki o moralności), przywrócono medycynę oraz psychiatrię sądową, z planu studiów wyłączono prawo rzymskie⁸¹, zachowano język rosyjski jako obowiązkowy oraz dwutygodniowe praktyki zawodowe⁸².

Z końcem 1980 r. poszczególne wydziały prawa podjęły działania nad budowaniem własnych programów, już pięcioletnich jednolitych studiów prawniczych, które wdrożyły od roku akademickiego 1981/1982⁸³ w trybie określonym ustawą z 1958 r., w brzmieniu nadanym w 1973 r.⁸⁴ Wprawdzie zachowano tu, przyjętą w 1968 r., ogólną klauzulę znoszącą podział na studia kształcące kadry na potrzeby pracy naukowo-dydaktycznej i praktycznie przygotowujące do zawodu, w gestii ministra nauki,

założenie, że uniwersyteckie wydziały prawa i administracji muszą kształcić kadry o „wysokim poziomie ideowym, wyposażone w rzetelną świadomość politycznej wagi funkcji”, oraz to, że w kształceniu studentów prawa i administracji niedopuszczalna jest „jakaś społeczna neutralność”.

⁸⁰ Pismo Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Plan studiów dziennych. Kierunek prawo, nr DU-1-4010/Sp-9/75.

⁸¹ P. Kładoczny, *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944–1989*, „Studia Iuridica” 1998, t. 35, s. 94.

⁸² Zob. trzy Rozporządzenia Rady Ministrów o jednobrzmiącym tytule – w sprawie praktyk studentów szkół wyższych: z dnia 19 XII 1960 r. (Dz.U. 1961 Nr 1, poz. 1), z dnia 31 III 1972 r. (Dz.U. Nr 14, poz. 94) oraz z dnia 17 VI 1983 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 205), a także Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 VI 1983 r. w sprawie praktyk studenckich (Dz.U. Nr 44, poz. 205) oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 XII 1986 r. w sprawie praktyk studenckich robotniczych i zawodowych (Dz.U. 1987 Nr 1, poz. 1 ze zm.).

⁸³ Pismo Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 12 V 1982 r., nr DU-1-4010-16/82.

⁸⁴ Obwieszczenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 10 VII 1972 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 5 XI 1958 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 32, poz. 191).

szkolnictwa wyższego i techniki zachowano jednak ustalanie planów studiów i ramowych programów nauczania, już bez współdziałania z Radą Główną. Tę zniesiono bowiem mocą ustawy zmieniającej w 1973 r.⁸⁵

Ustawa z 1982 r. o szkolnictwie wyższym od tej klauzuli odstąpiła. Odtąd plany studiów i programy nauczania uchwalała rada wydziału, a zatwierdzał je senat (art. 57 ust. 2 pkt 3). Zarówno rada wydziału, jak i senat były tu związane zasadami przyjętymi przez ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki po zasięgnięciu opinii Rady Głównej, którą w tymże roku przywrócono. Założenia te od 1985 r. uległy pewnej, pod względem proceduralnym niezrozumiałej, a pod względem merytorycznym rozszerzonej, modyfikacji: rada wydziału uchwalała projekty planów studiów i programów nauczania, ale i wychowywania, senat zaś miał je opiniować. Tego stanu prawnego wprowadzie do 1990 r. nie zmieniono, w okresie stanu wojennego wyraźnie dostrzeżalna była natomiast tendencja do centralizacji uprawnień ministra. Minister nałożył na wydziały obowiązek objęcia planami studiów grupy przedmiotów społeczno-politycznych (m.in. filozofię, socjologię, wstęp do nauki o polityce).

Reasumując, okres Polski Ludowej/Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej to czas ustawicznych poszukiwań takiego modelu nauczania prawa, który odpowiadałby ideologii i potrzebom rodzącej się i z biegiem lat stabilizującej Polski socjalistycznej. Pomijając warstwę ideologiczną tego zagadnienia, był to także czas stałej rozbudowy szkolnictwa wyższego, otwierania nowych uniwersytetów i uruchamiania kolejnych wydziałów prawa i/lub ich filii, ale też zamykania bądź tracenia (wraz ze zmianą granic) niektórych z nich. Ówczesne wydziały prawa miały ograniczoną autonomię, co wyrażało się m.in. w tym, że: 1. istniała niewielka samodzielność w budowaniu planów studiów i programów nauczania prawa, nieco rozszerzona po 1958 i 1982 r., a władze centralne pomijały stanowiska rad wydziałów prawa sceptycznie przyjmujących kolejne propozycje reform studiów prawniczych zorientowanych na kształcenie przydatne praktycznie; 2. przez cały okres komunizmu dostęp na studia prawnicze nie był w pełni otwarty, ze względu na coroczne ustalanie przez ministra, stosownie do potrzeb kraju, limitów przyjęć; 3. w odróżnieniu od okresu Polski międzywojennej, kiedy to prawników kształcono wyłącznie w trybie dziennym, od początku lat pięćdziesiątych wydziały prawa otwierały także studia dla pracujących

⁸⁵ W okresie od 1973 do 1982 r. odstąpiono od instytucji Rady Głównej.

(1951), studia zaoczne eksternistyczne (1958), punkty konsultacyjne dla odbywających studia prawnicze w trybie studiów dla pracujących zawodowo (od 1964 r.⁸⁶), studia wieczorowe, zaoczne, eksternistyczne lub inne w sytuacjach uzasadnionych potrzebami gospodarki narodowej (od 1982 r.).

1.4. Studia prawnicze w pierwszej dekadzie III Rzeczypospolitej Polskiej

Przemiany w ustroju politycznym i administracyjnym zapoczątkowane w Polsce w latach 1989–1990 nie pozostawiały bez uwagi spraw szkolnictwa wyższego. W pierwszej połowie września 1990 r. sejm uchwalił ustawę o szkolnictwie wyższym w brzmieniu odmiennym od rozwiązań ustaw wyznaczających zakres autonomii uczelni w latach poprzedzających jej uchwalenie. Wprawdzie ustawa ta, wzorem ustawy z 1982 r. w jej pierwotnym brzmieniu, przypisała szkołom wyższym status samorządnej instytucji społeczności akademickiej (art. 6 ust. 1), jednocześnie deklarowała szerszą autonomię uczelni w zakresie 1. badań naukowych i przygotowania kandydatów do samodzielnej pracy naukowej i dydaktycznej oraz 2. nauczania (art. 2 ust. 1). Uczelnie miały kształcić studentów w zakresie danej gałęzi wiedzy, by przygotować ich do wykonywania określonych zawodów. Zarazem szkołom wyższym pozostawiono szerszą swobodę w budowaniu programów nauczania i planów studiów, choć wpływu na nie organów centralnych nie pozbawiono. Uchwalanie programów nauczania i planów studiów pozostawiono w gestii rad wydziałów, przy czym uchwałę w tym przedmiocie rady mogły powziąć po zasięgnięciu opinii samorządu studenckiego (art. 51 pkt 2), co było nowym rozwiązaniem, uczelnie zaś były zobowiązane do powiadomienia ministra edukacji narodowej o uchwaleniu lub zmianie planów studiów na poszczególnych kierunkach studiów (art. 34 ust. 2 pkt 2). Rada Główna Szkolnictwa Wyższego z inicjatywy ministra lub własnej miała określać minimalne wymagania programowe dla poszczególnych kierunków studiów oraz ich nazwy (art. 42 ust. 1 pkt 1). Postanowienia te w równej mierze dotyczyły także

⁸⁶ Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 VIII 1964 r. w sprawie zasad organizacji punktów konsultacyjnych dla osób odbywających studia wyższe w trybie studiów dla pracujących w szkołach wyższych podległych resortowi szkolnictwa wyższego (M.P. Nr 56, poz. 267).

studiów prawniczych, wtedy prowadzonych wyłącznie jako pięcioletnie jednolite studia magisterskie, dla których w pierwszych dziesięciu latach III Rzeczypospolitej minimalnych wymagań programowych nie określono. Ustawę z 1990 r. zmieniano 39 razy.

Porządkujący charakter miało także określenie w 1992 r. dziedzin nauki i dyscyplin naukowych. Prawo jako dyscyplinę naukową przyporządkowano dziedzinie nauk prawnych⁸⁷, wcześniej ulokowanej w dziedzinie nauk humanistycznych⁸⁸. Tego stanu rzeczy nie zmieniły kolejno wprowadzane rozwiązania⁸⁹.

2. Kształcenie prawników w Polsce po przyjęciu Deklaracji Bolońskiej

2.1. Wprowadzenie do rozważań

Proces Boloński, zainicjowany w 1999 r. Deklaracją Bolońską⁹⁰, zgodnie z jej treścią tworzył podstawę do budowania powszechnie uznawanej „Europy Wiedzy”, dającej jej obywatelom „umiejętności poradzenia sobie z wyzwaniem nowego tysiąclecia we wspólnym budowaniu wartości i przynależności do wspólnej przestrzeni społeczno-kulturalnej”. Oczywiście, nie można powiedzieć, że bez działań podjętych w Bolonii poszczególne państwa Europy w budowaniu przyjmowanych wartości obecnie ważnych w przestrzeni społeczno-kulturalnej, ale i gospodarczej – opartych na wiedzy, sobie nie radzą. W pełni tak nie jest, i to z różnych powodów. Nie w tym jednak tkwi sedno problemu. Chodzi o stworzenie pewnych wspólnych mechanizmów pozwalających na

⁸⁷ Obwieszczenie Przewodniczącego Centralnej Komisji ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych z dnia 25 II 1992 r. w sprawie wykazu dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, w zakresie których mogą być nadawane stopnie naukowe (M.P. 1993 Nr 16, poz. 123 ze zm.).

⁸⁸ Nauczanie prawa w szkołach wyższych prowadzono w ramach kierunku studiów prawo, odpowiadającego dziedzinie nauk humanistycznych, zob. Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 IV 1989 r. w sprawie określenia nazw kierunków studiów w szkołach wyższych oraz rodzajów dyplomów i tytułów zawodowych nadawanych przez szkoły wyższe (M.P. Nr 14, poz. 107) wraz z Załącznikiem nr 1.

⁸⁹ Uchwała Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych z dnia 23 VI 2003 r. (M.P. Nr 40, poz. 586) oraz z dnia 24 X 2005 r. (M.P. Nr 79, poz. 1120 ze zm.).

⁹⁰ *Wspólna Deklaracja Europejskich Ministrów Edukacji zebranych w Bolonii w dniu 19 czerwca 1999 r.*, w: *Europejski obszar szkolnictwa wyższego. Antologia dokumentów i materiałów*, wybór i oprac. E. Kula, M. Pękowska, Kielce 2006, s. 129–132.

wykorzystanie potencjału intelektualnego naukowców, kształconych i kształcących akumulowanych w każdym z państw europejskich dla wzmocnienia tych wartości, docelowo zmniejszających dystans między Europą a Stanami Zjednoczonymi.

Bez wątplenia jest to proces ciągły, nie bez powodu zakładający, że zbliżanie systemów szkolnictwa wyższego krajów-sygnatariuszy Deklaracji Bolońskiej wymagać będzie kontynuowania prac w tym zakresie. Temu miały służyć cyklicznie, co dwa lata, odbywane spotkania (konferencje) ministrów ds. szkolnictwa wyższego dla wyznaczenia kolejnych zadań, zakończone komunikatem.

Deklarację Bolońską w 1999 r. podpisało 29 państw⁹¹, w tym Polska, kierujących się ideą budowania wspólnego i silnego Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Przyjęte nią założenia zakładały wypracowanie, najpóźniej do końca pierwszej dekady trzeciego tysiąclecia, mechanizmów dotyczących edukacji na poziomie szkół wyższych i wzajemnej wymiany doświadczeń w tym zakresie oraz promowania europejskiego szkolnictwa wyższego na skalę światową. W tym okresie osiągnięciu przyjętych założeń służyć miało wprowadzenie systemu przejrzystych i porównywalnych systemów oceniania poprzez: wdrożenie suplementu do dyplomu, przyjęcie systemu kształcenia opartego na dwóch głównych etapach: licencjackim i magisterskim, powszechne stosowanie systemu punktów kredytowych ECTS, promocję mobilności studentów, nauczycieli akademickich, naukowców oraz personelu administracyjnego, promocję współpracy europejskiej w zakresie podniesienia jakości szkolnictwa wyższego oraz promocję europejskiego wymiaru szkolnictwa wyższego. Przedstawiciele państw-sygnatariuszy Deklaracji zarazem przyjęli na siebie zobowiązanie osiągnięcia powyższych celów, co trzeba mocno podkreślić, „biorąc w pełni pod uwagę różnorodność kultur, języków, krajowych systemów szkolnictwa wyższego oraz autonomię uniwersytetów [...]”. Wobec zapowiedzi Deklaracją kolejnego spotkania przedstawicieli państw jej sygnatariuszy „w celu dokonania

⁹¹ Deklarację tę w Bolonii w dniu 19 VI 1999 r. przyjęli i podpisali ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe z dwudziestu dziewięciu krajów europejskich, w tym piętnastu państw członkowskich Unii Europejskiej (Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy), dziesięciu państw przystępujących do UE z dniem 1 V 2004 r. (Cypr, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia, Węgry) oraz od dnia 1 I 2007 r. Bułgarii i Rumunii, a z dniem 1 VII 2013 r. także Chorwacji. Sygnatariuszami Deklaracji Bolońskiej są także Islandia, Norwegia oraz Konfederacja Szwajcarii. Zob. *Wspólna Deklaracja Europejskich Ministrów Edukacji...*, s. 129–132.

oceny postępu oraz określenia dalszych etapów działania” przyjąć trzeba także, że wdrażanie ustaleń wyrażanych w kolejno przyjmowanych komunikatach w żaden sposób nie może naruszać warunków i zakresu powyżej zastrzeżonej ochrony różnorodności.

W pierwszym dziesięcioleciu zapowiadane spotkanie jej sygnatariuszy, później co dwa lata kontynuowane pod prezydencją danego kraju reprezentowanego przez ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – odbyte w: Pradze (2001), Berlinie (2003), Bergen (2005), Londynie (2007), Leuven/Louvain la Neuve (2009), Budapeszcie i Wiedniu (2010)⁹² oraz Bukareszcie (2012) – podtrzymały ogólne kierunki działań związanych z utworzeniem Europejskiego Obszaru Szkolnictwa.

Każde z tych spotkań dołączało nowe elementy w zakresie: promocji kształcenia przez całe życie, podkreślania znaczenia współpracy z instytucjami szkolnictwa wyższego oraz studentami, potrzeby promocji atrakcyjności Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego w świecie, konieczności włączenia w Proces Boloński tematyki dotyczącej studiów doktoranckich, standardów i wskazówek dotyczących zapewnienia jakości kształcenia oraz ramowej struktury kwalifikacji i umiejętności absolwentów, tworzenia Krajowych Ram Kwalifikacji bazujących na zasadach Ram Kwalifikacji dla Obszaru Szkolnictwa Wyższego kompatybilnych z zaleceniem UE w sprawie Europejskich Ram Kwalifikacji.

2.2. Wpływ Procesu Bolońskiego na prawną regulację w zakresie kształcenia prawników w III Rzeczypospolitej Polskiej

Polska po podpisaniu Deklaracji Bolońskiej dość ostrożnie przystąpiła do wdrażania jej postanowień. W pierwszym roku trzeciego tysiąclecia ustawą zmieniającą ustawę z 1990 r.⁹³ wprowadzono obowiązek kształcenia zgodnie z ustalonymi standardami nauczania. Warunki konieczne do prowadzenia jednolitych studiów magisterskich określono w drodze

⁹² Szerzej na ten temat zob. M. Stachowiak-Kudła, *Autonomia szkół wyższych a instytucjonalne mechanizmy zapewnienia jakości w Polsce i wybranych państwach europejskich*, Warszawa 2012.

⁹³ Zob. art. 4a ust. 1 Ustawy z dnia 20 VII 2001 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 85, poz. 924).

rozporządzeń w 2001 r.⁹⁴ oraz w latach następnych (2002⁹⁵ i 2006⁹⁶). W roku 2006⁹⁷, już pod rządami kolejnej ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym z 2005 r.⁹⁸, wprowadzono także listę kierunków studiów z ich przyporządkowaniem do poszczególnych poziomów⁹⁹. Kierunek studiów prawo usytuowano w grupie jednolitych studiów magisterskich. Wprowadzono także suplement do dyplomu ukończenia studiów¹⁰⁰. Pierwszy wzór suplementu wprowadzono w 2004 r. Wtedy suplement stanowił część B dyplomu ukończenia studiów i był oparty na modelu opracowanym przez Komisję Europejską i Radę Europy oraz UNESCO/CEPES¹⁰¹. Przy zachowaniu tego samego zastrzeżenia wprowadzono nowe wzory suplementu do dyplomu w 2008¹⁰² i 2011 r.¹⁰³

⁹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 VI 2001 r. w sprawie warunków, jakie powinna spełniać uczelnia, aby utworzyć i prowadzić kierunek studiów, oraz nazw kierunków studiów (Dz.U. Nr 71, poz. 736).

⁹⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 28 III 2002 r. w sprawie warunków, jakie powinna spełniać uczelnia, aby utworzyć i prowadzić kierunek studiów, oraz nazw kierunków studiów (Dz.U. Nr 55, poz. 480 ze zm.).

⁹⁶ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 VII 2006 r. w sprawie warunków, jakie muszą spełniać jednostki organizacyjne uczelni, aby prowadzić studia na określonym kierunku i poziomie kształcenia (Dz.U. Nr 144, poz. 1048).

⁹⁷ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 VI 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów (Dz.U. Nr 121, poz. 838).

⁹⁸ Wprawdzie w ślad za ustawą z 1990 r. ustawa z dnia 27 VII 2005 r. pozostawiła radom wydziałów uchwalanie, po zasięgnięciu opinii organu samorządu studenckiego, planów studiów i programów nauczania, ale już zgodnie z wytycznymi senatu.

⁹⁹ Zgodnie z rozporządzeniem z 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów określone kierunki studiów przyporządkowano do poziomów kształcenia w sposób następujący: studia pierwszego stopnia – 4 kierunki, jednolite studia magisterskie – 11 kierunków, bądź też alternatywnie studia pierwszego i drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie – 2 kierunki studiów. Kierunki studiów (w łącznej liczbie 118) w tych podziałach się nie mieszczące mogły być prowadzone wyłącznie jako studia pierwszego i drugiego stopnia.

¹⁰⁰ W polskich rozwiązaniach nie jest to jednak idea nowa. Zbliżone rozwiązanie polskim prawem przyjęto znacznie wcześniej. Zgodnie z § 12 Rozporządzenia Ministra Oświaty z dnia 31 X 1946 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w szkołach akademickich (Dz.Ur. Ministerstwa Oświaty Nr 11, poz. 318) absolwent studium prawnego niezależnie od dyplomu magistra prawa otrzymywał świadectwo wyszczególniające wszystkie złożone egzaminy i stopnie oceny.

¹⁰¹ Zob. załącznik nr 5 do Rozporządzenia Ministra Edukacji i Sportu z dnia 23 VII 2004 r. w sprawie rodzajów dyplomów i tytułów zawodowych oraz wzorów dyplomów wydawanych przez uczelnie (Dz.U. Nr 182, poz. 1881).

¹⁰² Zob. załącznik nr 7 do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 XII 2008 r. w sprawie rodzajów tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów i wzorów dyplomów oraz świadectw wydawanych przez uczelnie (Dz.U. 2009 Nr 11, poz. 61).

¹⁰³ Zob. załącznik do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 IX 2011 r. w sprawie tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów,

W odróżnieniu od innych kierunków studiów, dla których standardy kształcenia wypracowano i ogłoszono w dziennikach promulgacyjnych już w latach 2002 i 2003, kierunek studiów prawo zestandaryzowano dopiero w roku 2007¹⁰⁴. Przed tym terminem za obowiązujące w praktyce przyjmowano standardy wypracowane przez Ogólnopolski Zjazd Dziekanów Wydziałów Prawa. Przyjęte załącznikiem nr 85 do Rozporządzenia z dnia 12 lipca 2007 r. standardy kształcenia prawników są do nich bardzo zbliżone. Wyznaczały grupy przedmiotów: podstawowych¹⁰⁵ i kierunkowych¹⁰⁶ wraz z określeniem treści i efektów kształcenia dla każdego z nich, wymaganej liczby godzin oraz punktów ECTS (po raz pierwszy do prawa szkół wyższych wprowadzonych w 2005 r.¹⁰⁷, zdefiniowanych rok później¹⁰⁸, w 2011 r. dookreślonych¹⁰⁹). Programy

warunków wydawania oraz niezbędnych elementów dyplomów ukończenia studiów i świadectw ukończenia studiów podyplomowych oraz wzoru suplementu do dyplomu (Dz.U. Nr 196, poz. 1167).

¹⁰⁴ Zob. załącznik nr 85 do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 VII 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki (Dz.U. Nr 164, poz. 1166).

¹⁰⁵ Grupę treści podstawowych sprowadzono do zakresu: prawoznawstwa, logiki prawniczej, prawa konstytucyjnego, prawa karnego, prawa administracyjnego, prawa cywilnego, postępowania administracyjnego i sądownoadministracyjnego, postępowania karnego, postępowania cywilnego, przyjmując minimalną liczbę godzin – 450 oraz 80 punktów ECTS.

¹⁰⁶ Grupę treści kierunkowych wypełniały przedmioty z zakresu: teorii i filozofii prawa, doktryn polityczno-prawnych, prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, prawa finansowego i finansów publicznych, prawa międzynarodowego publicznego, prawa Unii Europejskiej, prawa gospodarczego publicznego, historii prawa polskiego, historii powszechnej prawa, prawa rzymskiego, prawa handlowego, przy minimalnej liczbie godzin 330 oraz 40 punktach ECTS.

¹⁰⁷ Zob. § 6 ust. 1 pkt 2 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 VII 2005 r. w sprawie dokumentacji przebiegu studiów (Dz.U. Nr 149, poz. 1233).

¹⁰⁸ Zob. § 2 i 3 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 X 2006 r. w sprawie warunków i trybu przenoszenia osiągnięć studenta (Dz.U. Nr 187, poz. 1385), przyjmujące wartość 1 punktu ECTS za równowartość 25–30 godzin pracy potrzebnej przeciętnemu studentowi do osiągnięcia efektu kształcenia z danego przedmiotu objętego planem studiów.

¹⁰⁹ W odróżnieniu od rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 X 2006 r. rozporządzenie tegoż Ministra z dnia 14 IX 2011 r. w sprawie warunków i trybu przenoszenia zajęć zaliczonych przez studenta (Dz.U. Nr 201, poz. 1187) dla skuteczności przeniesienia od studenta wymagało nadto uzyskania nie mniej niż 30 punktów ECTS za zaliczenie każdego semestru. W istocie postanowienie to, wbrew logicznej jego wykładni, adresowane do poszczególnych wydziałów prawa i administracji. Plany studiów przez nie budowane w sposób nieuwzględniający tego warunku stały w sprzeczności z prawem studenta.

nauczania odpowiadające zakreślonej (po raz pierwszy i ostatni) sylwetce absolwenta kierunku prawo¹¹⁰ rozszerzono o treści poszerzające wiedzę humanistyczną¹¹¹ oraz o wiedzę z zakresu: prawa ochrony środowiska, prawa wyznaniowego, ochrony własności intelektualnej, ochrony konkurencji oraz łacińskiej terminologii prawniczej. O ile przedmioty podstawowe i kierunkowe musiały być bezwzględnie objęte programem nauczania i planami studiów prawniczych, o tyle w odniesieniu do pozostałych przedmiotów wskazanych w standardach uczelnie prowadzące nauczanie miały pewną możliwość wyboru¹¹². Łączna liczba godzin dziesięciosemestralnych studiów prawniczych nie mogła być ustalona poniżej 2400 i 300 punktów ECTS. Zapewnieniu ich uprządkowania służyć miało prowadzenie co najmniej 30% zajęć dydaktycznych w formie innej niż wykłady oraz odbycie co najmniej trzytygodniowej praktyki zawodowej, o ile objęto ją planem studiów.

Mimo głosów niezadowolenia w wielu ośrodkach uniwersyteckich wydziałów prawa i administracji zaproponowane zmiany wdrożono. Dopełniały je nadto wskazania dotyczące wielkości procentowej godzin zajęć wymagających bezpośredniego udziału nauczyciela akademickiego i studenta (1 : 180), proporcji zajęć studiów niestacjonarnych (zaocznych)¹¹³, minimum kadrowego oraz infrastruktury dydaktycznej.

¹¹⁰ Absolwent miał posiadać umiejętność posługiwania się ogólną wiedzą z zakresu dogmatycznych dyscyplin prawa uzupełnioną o teorię i filozofię prawa oraz doktryn polityczno-prawnych, o wiedzę z zakresu innych nauk społecznych, o podstawową wiedzę ekonomiczną oraz umiejętności wykorzystania ich w pracy zawodowej z zachowaniem zasad etycznych. Z założenia absolwent nabywał umiejętność rozumienia tekstów prawnych, posługiwania się regułami logicznego rozumowania, interpretowania przepisów oraz możliwość dalszego specjalizowania się w dowolnej dziedzinie prawa polskiego lub obcego. Był przygotowany do podjęcia wszystkich rodzajów aplikacji koniecznych do wykonywania zawodów prawniczych, a także do pełnienia funkcji we wszystkich instytucjach lub organizacjach publicznych i niepublicznych wymagających posiadania wiedzy prawniczej oraz do podjęcia studiów trzeciego stopnia (doktoranckich).

¹¹¹ Szczególnie z zakresu filozofii, etyki prawniczej, podstaw psychologii, socjologii w wymiarze nie mniejszym niż 30 godzin, którym należało przypisać nie mniej niż 3 punkty ECTS.

¹¹² Programy nauczania powinny przewidywać zajęcia z zakresu wychowania fizycznego – w wymiarze 60 godzin (do 2 punktów ECTS), języków obcych – w wymiarze 120 godzin (5 punktów ECTS), technologii informacyjnej – w wymiarze 30 godzin (2 punkty ECTS).

¹¹³ Tylko do 10% ogólnej liczby godzin zajęć określonych w programie nauczania i planie studiów mogło być realizowane bez bezpośredniego uczestnictwa nauczycieli akademickich i studentów; liczba godzin na studiach niestacjonarnych nie mogła być mniejsza niż 60% ogólnej liczby godzin zajęć określonych w standardach kształcenia dla studiów stacjonarnych, a zakres treści kształcenia realizowanych na studiach

Kolejną reformę studiów, w tym kierunku prawo już usytuowanego w obszarze nauk społecznych w dziedzinie nauk prawnych, wprowadzono w 2011 r. Mocą ustawy zmieniającej¹¹⁴ odstąpiono od listy nazw kierunków studiów, wprowadzono Krajowe Ramy Kwalifikacji¹¹⁵ (KRK) zawierające opisy efektów kształcenia w obszarach wskazanych nauk, z uwzględnieniem deskryptorów w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Odtąd uczelnie mogły tworzyć kierunki studiów autonomicznie, uwzględniając jednak: 1. obszary kształcenia, dziedziny nauki i dyscypliny naukowe¹¹⁶ oraz opisy efektów kształcenia przyjęte Krajowymi Ramami Kwalifikacji dla danego obszaru nauk, 2. strategię i misję uczelni oraz 3. potrzeby otoczenia społeczno-gospodarczego¹¹⁷, a także 4. profilowanie kształcenia (ogólnoakademickie – praktyczne, co także w pełni rozwiązaniem nowym nie jest). Kierunek studiów prawo mógł być prowadzony nie tylko w obu profilach (zdefiniowanych bardzo zdawkowo¹¹⁸), ale również, poza jednolitą formą kształcenia, jako studia pierwszego i drugiego stopnia¹¹⁹, i to przy elastycznie zakreślonej liczbie godzin zajęć dydaktycznych (co najmniej połowa programu kształcenia) wymagających bezpośredniego udziału nauczycieli akademickich

stacjonarnych i niestacjonarnych nie mógł być mniejszy od określonego w standardach dla kierunku studiów i poziomu kształcenia.

¹¹⁴ Ustawa z dnia 18 III 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 84, poz. 455).

¹¹⁵ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 XI 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego (Dz.U. Nr 253, poz. 1520).

¹¹⁶ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 VIII 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz.U. Nr 179, poz. 1065).

¹¹⁷ Ich namiastkę dawały rozwiązania wcześniejsze z roku 1968 (zmieniające ustawę z 1958 r. o szkołach wyższych) oraz 1985 (zmieniające ustawę z 1982 r. o szkolnictwie wyższym). I choć w obu rozwiązaniach założenia były w zasadzie tożsame – służące stworzeniu warunków w celu zapewnienia lepszej więzi szkoły ze środowiskiem społecznym oraz gospodarką i kulturą regionu, warunki i tryb osiągnięcia tego celu były różne, zob. art. 31b ustawy zmieniającej z 1965 r. (Dz.U. Nr 46, poz. 334) oraz art. 5 ustawy z 1982 r. w brzmieniu nadanym Obwieszczeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 IX 1985 r. (Dz.U. Nr 42, poz. 201).

¹¹⁸ Zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 18e Ustawy z dnia 27 VII 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym w brzmieniu nadanym Ustawą z dnia 18 III 2011 r. profil praktyczny obejmuje moduł zajęć służących zdobyciu przez studenta umiejętności praktycznych, profil ogólnoakademicki zaś to moduł zajęć służących zdobywaniu przez studenta pogłębionych umiejętności teoretycznych.

¹¹⁹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 X 2011 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów na określonym kierunku i poziomie kształcenia (Dz.U. Nr 243, poz. 1445).

i studentów¹²⁰, czego system boloński wcale nie narzucał. Przyjęte rozwiązania (możliwości dwuetapowego kształcenia prawników) pozwalały (z czego niektóre szkoły wyższe, w tym uniwersyteckie, skorzystały) na wdrożenie „skróconego” kształcenia prawników wyłącznie na studiach drugiego stopnia w formie niestacjonarnej (jedynie prawem dozwolonej), dopuszczającej pięciosemesralne kształcenie kandydatów z prawem dostępu do niego przez osoby legitymujące się dyplomem ukończenia studiów licencjackich bądź drugiego stopnia lub jednolitych studiów magisterskich bez względu na ukończony kierunek studiów, co wywołało niezadowolenie w środowisku akademickim¹²¹ i poza nim¹²², niepozostawione bez odpowiedzi ówczesnego ministra¹²³.

¹²⁰ Przy takim założeniu przyjętym w 2011 r. art. 2 ust. 1 pkt 12 ustawy zmieniającej w odniesieniu do studiów stacjonarnych, a zarazem w pkt 13 tegoż artykułu wprowadzającej definicję studiów niestacjonarnych, rozumianych jako forma studiów wyższych inna niż studia stacjonarne – jest zatem prawnie dopuszczalne i możliwe osiągnięcie zakładanych efektów kształcenia w formie studiów stacjonarnych w niewielkim stopniu wykraczającym ponad 50% zajęć wymagających bezpośredniego udziału nauczycieli akademickich i studentów, na studiach niestacjonarnych natomiast zajęć dydaktycznych w ten sposób realizowanych może być mniej, jeżeli senat uczelni takie rozwiązanie przyjmie (art. 2 pkt 13). I choć zgodnie z § 4 ust. 4 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 X 2011 r. jednostka organizacyjna uczelni prowadząca na danym kierunku studia stacjonarne i niestacjonarne jest obowiązana zapewnić w obu tych formach uzyskanie takich samych efektów kształcenia, w następstwie takich rozwiązań osiągnięcie tego stanu rzeczy jest wielce dyskusyjne.

¹²¹ Stanowisko Dziekanów Uniwersyteckich Wydziałów Prawa i Administracji w sprawie dwustopniowych studiów prawniczych, podjęte większością głosów podczas spotkania w Szczecinie w dniach 18–19 IV 2013 r. wyrażało dezaprobatę dla możliwości kształcenia prawników z prawem uzyskania tytułu zawodowego magistra prawa przez osobę kończącą wyłącznie drugi stopień studiów prawniczych, przy szerokim do nich dostępie kandydatów (również spoza osób kończących pierwszy stopień studiów kierunku prawo). Stworzenie prawem możliwości prowadzenia drugiego stopnia studiów prawniczych prowadzić może „do kształcenia na kierunku prawo dwóch kategorii prawników – «lepszyc» na jednolitych pięcioletnich studiach magisterskich i «gorszych» na 2–3-letnich magisterskich studiach drugiego stopnia”. Zarazem oceniono bardzo pesymistycznie szansę tych drugich w dostępie do aplikacji prawniczych.

¹²² Pismem z dnia 13 VI 2013 r. Przewodniczący Komitetu Naukowego Polskiej Akademii Nauk prof. dr hab. M. Wyrzykowski opowiedział się za prowadzeniem studiów prawniczych wyłącznie jako studiów jednolitych magisterskich, przy przyjęciu jednolitych efektów i standardów kształcenia prawników. Studia powinny gwarantować „zdobycie podstawowej wiedzy z historii prawa, teorii prawa, dyscyplin dogmatycznych” oraz kształtować „podstawowe umiejętności w zakresie rozumowań, argumentacji i rozwiązywania problemów prawnych; stopień nasycenia zagadnieniami praktycznymi” powinien pozostać w gestii danej uczelni.

¹²³ Pismo Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 4 VII 2013 r. – DKN.ZNU. 6012.117.2013.I.IZ, w którym minister wyraziła przekonanie, „[...] że pomimo formalnej

Zmiany wprowadzone ustawą z 2014 r.¹²⁴ i z tegoż roku rozporządzeniem w sprawie warunków prowadzenia studiów na określonym kierunku i poziomie kształcenia¹²⁵ zerwały z tą praktyką. Odtąd studia dla kierunku prawo mogą być prowadzone jedynie jako jednolite studia magisterskie (w formie stacjonarnej i niestacjonarnej), na drugim stopniu zaś wyłącznie jako kształące w zakresie gałęzi prawa. Ustawa wprowadziła zachowuje wprowadzone w 2011 r. profile studiów, rewolucjonizuje jednak dotychczasowe w tej materii rozwiązania¹²⁶. Po pierwsze, na każdą uczelnię nakłada obowiązek podjęcia prac nad dostosowaniem do danego profilu studiów programu kształcenia. Dla wydziałów prawa posiadających uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego w ramach obszarów kształcenia oraz dziedzin, którym przyporządkowany jest kierunek studiów, a tak z reguły jest w przypadku uniwersyteckich studiów kierunku prawo¹²⁷, wybór jest prosty: albo profil

możliwości prowadzenia studiów na kierunku prawo jako dwustopniowych, kwalifikacje wymagane od osoby posiadającej wykształcenie wyższe prawnicze trudno jest uzyskać wyłącznie w ramach studiów drugiego stopnia [...], a zatem one „nie powinny uprawniać absolwentów do ubiegania się o dostęp do zawodów prawniczych w ramach aplikacji”. W uruchomieniu i prowadzeniu wyłącznie prawniczych studiów drugiego stopnia przepisy prawne z 2011 r. nie stały jednak na przeszkodzie. Zarazem minister poinformowała o szczegółowym rozważeniu w trakcie prac legislacyjnych nad nowelizacją aktów wykonawczych do ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym możliwości wprowadzenia stosownych zmian w przepisach.

¹²⁴ Ustawa z dnia 11 VII 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1198).

¹²⁵ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 X 2014 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów na określonym kierunku i poziomie kształcenia (Dz.U. poz. 1370).

¹²⁶ Poza sprawami dotyczącymi kształcenia Ustawa z dnia 27 VII 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym w brzmieniu pierwotnym oraz w tekstach ustaw zmieniających (2011, 2014) od uczelni wymaga także współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym w zakresie prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych na rzecz podmiotów gospodarczych (art. 4 ust. 4) oraz transferu wyników prac naukowych do gospodarki (art. 86 ust. 1, tekst jedn. Dz.U. 2012, poz. 572 ze zm.). Nie jest to rozwiązanie nowe w prawodawstwie dotyczącym szkół wyższych. O zapewnieniu lepszej więzi szkoły wyższej ze środowiskiem społecznym oraz gospodarczym zob. np. art. 31b Ustawy z dnia 20 XII 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, art. 4a Ustawy z dnia 25 VII 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, a także wcześniej podjętą Uchwałę nr 2 Prezydium Rządu z dnia 7 I 1955 r. w sprawie współpracy szkół wyższych z jednostkami gospodarki uspołecznionej, urzędami i instytucjami w zakresie prac naukowo-badawczych i naukowo-usługowych (M.P. Nr 5, poz. 64).

¹²⁷ Uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk prawnych w dyscyplinie prawo posiadają Uniwersytety: Białostocki, Gdański, im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Jagielloński w Krakowie, Łódzki, Marii Curie-Skłodowskiej

ogólnoakademicki¹²⁸, albo profil praktyczny¹²⁹, bądź też prowadzenie tego kierunku studiów równoległe w dwóch profilach. Wydział prawa lub noszący inną nazwę, który takiego uprawnienia nie posiada, ale posiada uprawnienie do nadawania stopnia naukowego doktora w obszarze kształcenia i dziedzinie, do których jest przyporządkowany kierunek studiów prawo (jak i ta jednostka, która uprawnienia do doktoryzowania w obszarze kształcenia i dziedzinie, do których jest przyporządkowany kierunek studiów, nie posiada), może uzyskać uprawnienie do prowadzenia studiów prawnych o profilu praktycznym. Prowadzenie kierunku studiów o profilu ogólnoakademickim jest możliwe po uzyskaniu pozytywnej oceny jakości kształcenia Polskiej Komisji Akredytacyjnej i spełnieniu innych ustawowo określonych warunków. W ten sposób wszystkie szkoły wyższe, w tym kształcące prawników, kolejny raz postawiono przed obliczem prac nad opisem efektów kształcenia i dostosowania do nich programów kształcenia, w terminach do: końca grudnia 2016 r. (studia pierwszego stopnia, co dla kierunku studiów prawo prowadzonych na tym poziomie wobec zmiany formy kształcenia «jednolite studia magisterskie» oznacza zarazem krótszy termin wdrożenia zmian), do końca grudnia 2017 r. (studia drugiego stopnia, studia jednolite magisterskie);

w Lublinie, Szczeciński, Śląski w Katowicach, im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Warszawski i Wrocławski, a także Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Zob. Obwieszczenie Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów z dnia 31 V 2010 r. w sprawie wykazu jednostek organizacyjnych uprawnionych do nadawania stopni doktora i doktora habilitowanego wraz z określeniem nazw nadawanych stopni (M.P. nr 46, poz. 643).

¹²⁸ Profil akademicki pociąga za sobą zmiany w programach i planach studiów: 1. co najmniej w 50% punktów ECTS zajęcia dydaktyczne mają dotyczyć wdrażania studentów w badania naukowe i prace rozwojowe (w ten sposób proponuje się uczelniom akademickim możliwość uzupełnienia minimum kadrowego o osoby zatrudnione w PAN i instytucjach badawczo-rozwojowych); 2. prace dyplomowe mają mieć charakter naukowy (ustawa tego wymogu nie ogranicza wyłącznie do prac magisterskich). Można tu dostrzec pewną analogię do rozwiązań okresu międzywojennego, z tą tylko różnicą, że w II Rzeczypospolitej uzyskanie dyplomu i tytułu magistra oznaczało osiągnięcie niższego stopnia naukowego, podczas gdy dzisiaj proponowane rozwiązania, mimo wymogu naukowego charakteru pracy magisterskiej, zachowują tytuł zawodowy magistra. Co więcej, nie wprowadza się tu żadnej różnicy w uzyskaniu tytułu zawodowego magistra w zależności od profilu kształcenia (ogólnoakademicki, praktyczny); 3. praktyki zawodowe są prowadzone tylko wtedy, gdy plany studiów to przewidują.

¹²⁹ Profil praktyczny pociąga za sobą innego rodzaju zmiany w programach i planach studiów: 1. co najmniej w 50% punktów ECTS zajęcia mają mieć charakter praktyczny; 2. temu odpowiada także inna filozofia przyjęta ustawą dla budowania minimum kadrowego; 3. praktyki zawodowe są obowiązkowe i zwiększone do liczby 300 godzin; 4. wymusza to także przyjęcie i takie zbudowanie programu i planu studiów, które realizację praktyk włączą w proces kształcenia objęty rokiem akademickim (nie tylko w okresie wakacyjnym).

po drugie, programy studiów wymagają uwzględnienia przedmiotów z nauk ogólnych, humanistycznych – ustawa nie wprowadziła tu okresu przejściowego, termin dokonania zmian do 1 października 2015 r. wyznaczyło Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2014 r. (§ 4 ust. 1 pkt 8); po trzecie, zmieniona ustawa podwyższa dla kierunków studiów z obszaru nauk społecznych (w tym prawa) stosunek liczby nauczycieli akademickich stanowiących minimum kadrowe do liczby studiujących na 1 : 120. Od 2001 do 2008 r. stosunek ten wynosił 1 : 180, a od 2009 r. 1 : 160.

Ustawa wprowadza także możliwość uznawania w wymiarze nie większym niż 50% efektów kształcenia przyjętych dla danego kierunku studiów – wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych (efektów uczenia się) uzyskanych poza systemem szkolnictwa wyższego, i to bez względu na profilowanie studiów.

Reasumując, wprowadzone w 2014 r. rozwiązania są niedoskonałą odpowiedzią na pytania, które zapewne będą stawiane zarówno przez przedstawicieli środowisk prawniczych, jak i akademickich o model wykształcenia prawnika. Można przypuszczać, że w rozwiązaniach przyjętych w tymże roku chodzi o ostateczne rozstrzygnięcie, żywego od lat, dylematu konkurowania modelu uniwersyteckiego francuskiego (dającego akademickie wykształcenie typu naukowo-teoretycznego, kształcącego przyszłych uczonych) i modelu niemieckiego (w kształceniu przekazującego studentom maksimum wiadomości praktycznych potrzebnych do wykonywania zawodów prawniczych). Profilowanie studiów prawniczych w pewnym stopniu służy pogodzeniu tej różnorodności: dla tego samego kierunku studiów – oferta edukacyjna dla oczekiwań dwóch różnych kategorii odbiorców. Nie sposób tu nie skorelować tego rozwiązania z lepszym przygotowaniem w dostępie do zawodów prawniczych, a zarazem z wyprofilowanym dostępem do studiów doktoranckich. Szeroko rozumiane koszty nowej reformy trudno dzisiaj zmierzyć i nie na wszystkie pytania z nią związane można odpowiedzieć.

Podsumowanie

Lata minione i obecne dowodzą nieskończonego procesu poszukiwań w zakresie modelu kształcenia prawników. W poszukiwaniach tych tematem przewodnim była, i pozostaje, odpowiedź na pytanie o oparty na zasadnej argumentacji wybór między wykształceniem absolwenta

prawa przygotowanego do pracy naukowej i dydaktycznej a jego przygotowaniem i gotowością do wykorzystania wiedzy pozyskanej w trakcie studiów w praktyce. Pozostawiając na uboczu wpływ pozaprawnych (politycznych) uwarunkowań, przemawiających w danym okresie za modelem absolwenta prawa przygotowanego praktycznie do wykonywania zawodu, środowisko akademickie nie zawsze w tym względzie było zgodne. Przeważała opinia o potrzebie zapewnienia absolwentowi studiów prawniczych takiej wiedzy, która pozwoliłaby mu, przy zmieniających się regulacjach prawnych, podjąć zadanie. Wiedza praktyczna bez ugruntowanych podstaw teoretyczno-prawnych i jej historyczno-prawnego podłoża jest krótkotrwała. Teza ta, przy racjonalnie pojmowanym interesie państwa, a w szczególności dobrze pojmowanym interesie osób korzystających z usług przedstawicieli zawodów prawniczych, w tym wolno wykonujących ten zawód, jest bardzo ważna. Deregulacja zawodów prawniczych zaproponowana nie tak dawno przez jednego z ministrów przeczy temu założeniu. Wpisuje się natomiast w nurt tych głosów, podnoszonych już w Polsce komunistycznej, które opowiadają się za potrzebą upraktycznienia studiów prawniczych, a co gorsze, za otwarciem dla ich absolwentów rynku usług prawniczych. Pewną przeciwwagę w tej mierze stanowią zmiany ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym wdrożone w 2014 r. Idą one w dwóch kierunkach: kształcenie dla potrzeb nauki i pracy dydaktycznej w szkołach wyższych oraz kształcenie dla praktycznej użyteczności zawodu. Nawet gdyby przyjąć racjonalność tego rozróżnienia dla studiów prawniczych, tamę dla nich stanowią Krajowe Ramy Kwalifikacji wyznaczające obszarowe efekty kształcenia i podporządkowane im efekty kształcenia przyjmowane dla poszczególnych kierunków studiów. Wobec zdefiniowania profilów kształcenia praktyczna użyteczność KRK jest w istocie fikcją, niekiedy tworzącą pozory realnie skodyfikowanych wzorów kształcenia pozauniwersyteckiego (np. „absolwent powinien rozumieć potrzebę uczenia się przez całe życie”, „potrafi inspirować proces uczenia się innych osób”, „potrafi myśleć i działać w sposób przedsiębiorczy”). Dla wytyczenia absolwentowi drogi zawodowej Krajowe Ramy Kwalifikacji nie są ani potrzebne, ani skuteczne, uczelnie zaś zdecydowanie lokują nie w pozycji instytucji autonomicznej, lecz osadzonej w „okowach” KRK. Na wagę tego problemu zwracają uwagę te postanowienia rozporządzenia z 2014 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów, które ministrowi pozwalają na swobodę rozszerzania programów i planów studiów o nowe przedmioty – tu z zakresu nauk

humanistycznych i społecznych, przy wcześniej określonych dla nich efektach kształcenia.

Do refleksji sceptycznej skłaniają także te postanowienia ustawy, które przewidują uznawalność efektów uczenia się uzyskiwanych poza systemem studiów na poczet pewnego wymiaru lat studiów przez szkołę wyższą już prowadzonych, i to bez względu na przyjęty przez nią profil kształcenia. Przy rynku nasyconym corocznie pomnażaną kwalifikowaną liczbą absolwentów studiów prawniczych (uczelni publicznych i niepublicznych) jest oczywiste, że rozwiązanie to ma wspomóc finansowo uczelnie przy narastającym niżu demograficznym. Tego rodzaju rozwiązanie nie jest przecież adresowane do osób zamierzających w tym trybie podjąć studia stacjonarne. Dla tej formy kształcenia limit zwiększania liczby studentów jest przez ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym wyraźnie procentowo zakreszony.

ON THE REFORMS OF LEGAL STUDIES AND TEACHING LAW IN POLAND IN THE YEARS 1918–2015

Summary

Starting from the Second Republic of Poland until recent times, the basic trend of all discussions regarding the framework of educating lawyers has been directed to answering the questions: (i) whether legal studies are to educate for the need of science, research and didactics or practice, or (ii) whether perhaps they should offer education, which would reconcile both of these qualities. A positive response to each of these questions corresponds to a balance among the adopted curriculum subjects: theoretical and historical as well as dogmatic.

In the period under review, either of the two solutions was legally acceptable. The model in force in the Second Republic strongly promoted educating the university lawyer, that is one whose knowledge was built on reconciling the theoretical and historical subjects with law dogmatics. The period of Polish People's Republic and later years decisively deviated from this pattern, and the proposed law teaching models were changing. The changes went from solutions which placed emphasis on preparing law students to practise the legal profession, then in the mid-sixties, briefly, this trend was reversed in favour of legal studies preparing for professions, which required mastery of a specific area of scientific knowledge for scholarly work, research and didactics, finally in the following years to more strongly emphasise a return to the model of education of lawyers practitioners. It was only in the early nineteen eighties that a broader framework of law universities autonomy was created, and then preserved in the early years of the Third Polish Republic.

The choice of educational model for lawyers took on a new meaning in the optics of adoption by Poland in 1999 of the principles of the Bologna Declaration.

In 2007, through the implementation of educational standards, law studies were brought closer to the model of university studies. This approach was abandoned in 2011 by adopting profiles for legal studies education (general academic knowledge – practical), defined only in 2014, while not giving each school or college the freedom to choose the model (profile) of teaching law.

Keywords: legal determinants of educating lawyers – disputes over legal education model – evaluation of legal studies programmes before and after signing of the Bologna Declaration by Poland